

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

Літошенко Олена Святославівна

УДК 342.92:3.085

**АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
В СИСТЕМІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ**

Спеціальність 12.00.07 – теорія управління;
адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

**Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук**

Науковий керівник:
Опришко Віталій Федорович,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України

Київ – 2004

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Загальні положення адміністративної відповідальності	11
1.1. Адміністративна відповідальність як вид юридичної відповідальності	11
1.2. Законодавство України про адміністративну відповідальність.....	29
РОЗДІЛ 2. Співвідношення адміністративної відповідальності з іншими видами юридичної відповідальності	47
2.1. Адміністративна відповідальність та дисциплінарна відповідальність	47
2.2. Адміністративна відповідальність і цивільна відповідальність	74
2.3. Адміністративна відповідальність і кримінальна відповідальність	96
РОЗДІЛ 3. Практика застосування та шляхи удосконалення інституту адміністративної відповідальності	115
3.1. Аналіз практики застосування адміністративної відповідальності в Україні	115
3.2. Вдосконалення правового регулювання адміністративної відповідальності в праві України	154
ВИСНОВКИ	171
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	182

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Створення ринкової економіки та розбудова правової демократичної держави докорінно змінили соціально-економічні відносини в Україні, роль і значення багатьох соціальних і правових інститутів. Сказане, безумовно, стосується юридичної відповідальності, зокрема, адміністративної відповідальності.

Ускладнення суспільних відносин, виникнення нових сфер господарювання та управління, значне підвищення активності громадян викликали необхідність у всебічному переосмисленні соціальної ролі адміністративної відповідальності, її сутності та ознак як важливого правового інституту, співвідношення з іншими видами юридичної відповідальності.

Значимість проблеми адміністративної відповідальності підтверджується інтенсивним розвитком нормативно-правової бази адміністративної відповідальності в Україні, який відбувався в останні десятиріччя.

Головний нормативно-правовий акт, який регулює застосування адміністративної відповідальності в Україні, – Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП) протягом останніх десятиріч зазнав значних змін. Станом на 01.01.2004 р. кількість складів адміністративних правопорушень збільшилась з 172 до 312, тобто в 1,8 рази. У Кодексі та інших нормативно-правових актах було закріплено цілий ряд нових складів адміністративних правопорушень, зокрема, ухилення від відшкодування майнової шкоди, заподіяної злочином підприємствам, установам, організаціям або громадянам (ст. 51-1), порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності (ст. 51-2), порушення порядку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери і атмосферних явищ (ст. 78-1), порушення правил використання відходів (ст.ст. 82-1 – 82-6), порушення законодавства про захист рослин (ст. 83-1), недотримання вимог щодо ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів (ст. 101-1), порушення правил реєстрації торговельних суден (ст. 116-3), порушення порядку розробки, виготовлення, реалізації спеціальних засобів самооборони (ст. 195-1) тощо.

Протягом зазначеного періоду правом розглядати справи про адміністративні правопорушення і накладати адміністративні стягнення були додатково наділені 23 органи держави.

Висока соціальна значимість інституту адміністративної відповідальності для життєдіяльності суспільства зумовлює необхідність проведення досліджень щодо його подальшого вдосконалення. Тим більше, що розвиток нормативно-правового регулювання адміністративної відповідальності не позбавлений ряду проблем. Основні з них – збереження тенденції множинності нормативно-правових актів про адміністративну відповідальність; наявність актів, які охоплюють предмет регулювання КУпАП і фактично знецінюють його статус як єдиного кодифікованого нормативно-правового акту в даній сфері; наявність окремих підзаконних нормативно-правових актів про адміністративну відповідальність, що прямо суперечить Конституції України; юридико-технічна недосконалість цілого ряду посилових приписів щодо адміністративної відповідальності, які містяться у численних нормативно-правових актах.

За результатами проведеного нами аналізу, зараз діють 29 законів України та 7 підзаконних нормативно-правових актів, які містять нормативно-правові приписи щодо адміністративних правопорушень та стягнень за них. Ще 14 законів та 4 підзаконні акти включають інші норми матеріального та процесуального характеру щодо адміністративної відповідальності.

Для успішного вирішення зазначених проблем необхідно за якісно нових соціально-економічних умов переосмислити поняття адміністративної відповідальності, її суттєві ознаки, визначити її роль та місце в системі юридичної відповідальності в державі, розробити заходи вдосконалення нормативно-правової бази адміністративної відповідальності. Автор дисертації пропонує та обґрунтовує пропозиції щодо вирішення цих проблем.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проведене дослідження тісно пов'язане з реалізацією Концепції адміністративної реформи в Україні, затвердженої Указом Президента України від 22.07.1998 р. № 810/98,

зокрема розробкою такої важливої складової частини майбутнього узагальнюючого Адміністративного кодексу України, як Кодекс про адміністративні проступки.

Дослідження було проведено з урахуванням програми дослідження “Проблеми правового забезпечення соціально-економічного та політичного розвитку України”, яке здійснюється на юридичному факультеті Київського національного економічного університету (державний реєстраційний номер № 0102V006315).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є подальша розробка теоретичних положень щодо адміністративної відповідальності як виду юридичної відповідальності, визначення її суттєвих ознак і відмінностей у порівнянні з іншими видами юридичної відповідальності, аналіз практики застосування адміністративної відповідальності, вироблення пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання інституту адміністративної відповідальності в Україні.

Для досягнення зазначеної мети у процесі дослідження передбачалося вирішити наступні завдання:

- визначити сутність, основні ознаки адміністративної відповідальності, її місце в сучасній системі юридичної відповідальності в Україні;
- проаналізувати історію становлення нормативно-правової бази адміністративної відповідальності, виявити закономірності процесу її розвитку;
- з’ясувати схожі та відмінні ознаки адміністративної відповідальності у порівнянні з дисциплінарною, цивільно-правовою та кримінальною відповідальністю; уточнити за рахунок цього поняття адміністративної відповідальності;
- дослідити основні тенденції практики застосування адміністративної відповідальності в країні шляхом аналізу даних державної статистичної звітності за певний період часу;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правового регулювання інституту адміністративної відповідальності в Україні.

Об’єктом дослідження є система видів юридичної відповідальності в Україні в контексті визначення в ній місця адміністративної відповідальності та аналізу співвідношення між окремими видами юридичної відповідальності.

Предметом дослідження є теоретичні положення щодо інституту адміністративної відповідальності, нормативно-правові акти, які регулюють її застосування, та практика їх реалізації.

Методи дослідження. У процесі дисертаційного дослідження використовувався загальнонауковий діалектичний метод, який дозволив комплексно дослідити проблему адміністративної відповідальності. Сучасні загальнонаукові методи пізнання – системний, структурно-функціональний, формально-логічний дали можливість визначити місце адміністративної відповідальності в системі юридичної відповідальності, проаналізувати її структурні елементи та ознаки, сформулювати власні теоретичні узагальнення.

Для дослідження нормативно-правової бази адміністративної відповідальності та розробки пропозицій щодо її вдосконалення використовувались такі спеціальні наукові методи, як формально-юридичний, порівняльно-правовий та метод правових аналогій.

За допомогою методів статистичного аналізу була проаналізована практика застосування адміністративної відповідальності та виявлені її основні закономірності.

У процесі дисертаційного дослідження було вивчено і проаналізовано наукову літературу, в якій висвітлюються питання юридичної відповідальності та її видів, сутності, ознак, ролі та значення адміністративної відповідальності як правового інституту. Зокрема, були досліджені наукові праці В.Б. Авер'янова, О.П. Альохіна, С.С. Алексєєва, В.К. Андрєєва, О.Ф. Андрійко, Б.Т. Базилєва, О.М. Бандурки, Д.М. Бахраха, К.С. Бельського, С.Н. Братуся, Ю.П. Битяка, А.С. Васильєва, І.О. Галагана, І.П. Голосніченка, С.Т. Гончарука, Е.Ф. Демського, Ю.А. Денисова, Є.В. Додіна, В.В. Долежана, Р.А. Калюжного, С.В. Ківалова, А.П. Ключниченка, Л.В. Ковалєва, Ю.М. Козлова, В.К. Колпакова, Є.Б. Кубка, Д.М. Лук'янця, Н.С. Малєїна, В.М. Манохіна, В.М. Марчука, Н.Р. Нижник, Д.М. Овсянка, В.Ф. Опришка, І.М. Пахомова, І.С. Самощенко, М.С. Студенікіної, Ю.О. Тихомирова, О.М. Якуби, положення яких ретельно проаналізовано і враховано автором під час роботи над дисертацією.

Емпіричну базу дослідження становили державні статистичні звіти про розгляд справ про адміністративні правопорушення та осіб, які притягнуті до адміністративної відповідальності (форма № 1-АП) за 1995-2003 рр., статистичні дані, що містяться у статистичних щорічниках України, які випускаються Держкомстатом України, за 1992-2002 рр.

Нормативно-правову основу дослідження склали: адміністративне, кримінальне, цивільне та трудове законодавство, що регулює питання відповідальності осіб, які скоїли правопорушення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні адміністративної відповідальності як правового інституту. Автором розроблено ряд нових теоретичних висновків та практичних пропозицій. До найголовніших з них відносяться наступні:

1. Запропоновано визначення адміністративної відповідальності як правового інституту, встановлена її роль та значення в системі юридичної відповідальності в державі, сформульовані на цій основі пропозиції нормативного характеру.

2. Встановлені специфічні особливості адміністративної відповідальності (ступеня суспільної небезпеки, об'єкту та предмету посягання, об'єктивної сторони проступку), за допомогою яких вона відмежовується від інших видів юридичної відповідальності, зокрема дисциплінарної, цивільно-правової та кримінальної.

3. Уперше здійснений в такому обсязі детальний статистичний аналіз практики застосування адміністративної відповідальності в Україні у 1992-2003 рр., виявлені основні її тенденції, встановлені найбільш розповсюджені адміністративні правопорушення за сферами господарювання та управління та складами цих правопорушень, заходи адміністративного стягнення, які застосовуються на практиці найбільш часто.

4. Встановлені закономірності розвитку законодавства України про адміністративну відповідальність, виявлені основні недоліки чинної нормативно-правової бази адміністративної відповідальності.

5. Обґрунтовано пропозиції щодо перегляду чинного переліку адміністративних правопорушень і виключення з нього діянь, які за своїм

характером та ступенем суспільної небезпеки є малозначущими, а також тих, що рідко застосовуються.

6. Внесено обґрунтовані пропозиції стосовно обмеження переліку адміністративних стягнень тими, які є за змістом попереджувально-виховними, не зачіпають суттєвих матеріальних та особистих інтересів громадян та можуть бути швидко реалізовані без застосування тривалої процедури (попередження та штраф у незначному розмірі).

7. Обґрунтовано необхідність здійснення заходів адміністративної відповідальності органами державної виконавчої влади, їх спеціалізованими колегіальними органами та відповідними посадовими особами зі збереженням судової процедури розгляду справ про адміністративні правопорушення і накладення адміністративних стягнень тільки щодо осіб, не згодних на адміністративну процедуру прийняття рішення по справі, а також бажаючих оскаржити рішення, прийняте органом державної виконавчої влади.

8. Розроблена нова концепція єдиного кодифікованого нормативно-правового акту – Кодексу України про адміністративні проступки (КУпАП), який передбачає ряд суттєвих законодавчих новел (включення юридичних осіб до числа суб'єктів адміністративної відповідальності, закріплення двох систем стягнень: для фізичних осіб – попередження, штраф, громадські роботи, конфіскація як додаткове стягнення; для юридичних осіб – попередження, штраф, припинення чи призупинення певного виду діяльності, конфіскація тощо).

У роботі сформульовані також інші висновки та пропозиції.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в дисертації висновки і пропозиції можуть бути враховані і використані при реформуванні законодавства про адміністративну відповідальність. Дослідження розглянутих у дисертації проблемних питань дозволило сформулювати низку важливих положень щодо вдосконалення принципів побудови та розвитку інституту адміністративної відповідальності в Україні, здійснення кодифікаційної роботи у цій галузі права.

Основні положення та результати дослідження можуть бути використані:

– у законодавчій та іншій нормотворчій діяльності (при підготовці проекту нового Кодексу України про адміністративні правопорушення, інших нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання суспільних відносин в сфері адміністративної відповідальності);

– в науково-дослідній сфері (для підготовки теоретичних робіт щодо інституту адміністративної відповідальності, його сутності, основних ознак, вдосконалення правового регулювання);

– у навчальному процесі (при написанні відповідних розділів і підрозділів підручників та навчальних посібників з адміністративного права, при підготовці лекцій з тем: "Адміністративна відповідальність та її основні ознаки", "Поняття адміністративного проступку та його відмежування від дисциплінарного проступку, цивільного правопорушення та злочину", "Види адміністративних стягнень та практика їх застосування" тощо);

– у правозастосовчій діяльності та у правовиховній роботі з питань підвищення рівня правової культури населення.

Апробація результатів дисертації. Основні положення й висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри правового регулювання економіки Київського національного економічного університету, доповідалися на наукових та науково-практичних конференціях, зокрема на Міжнародній науково-практичній конференції “Шляхи євроінтеграції України”, яка відбулася у Києві у квітні 2004 року, а також були використані у навчальному процесі під час читання лекцій та проведення семінарських занять, перш за все, з курсу “Адміністративне право”.

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження опубліковано автором у чотирьох статтях, надрукованих у наукових фахових виданнях, рекомендованих ВАК України.

Структура дисертації і послідовність викладення матеріалу зумовлені логікою дослідження проблеми, поставленою метою і завданнями. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які об’єднують сім підрозділів, висновків та списку використаних джерел (194 найменування). Обсяг роботи – 178 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

1.1. Адміністративна відповідальність як вид юридичної відповідальності

Категорія відповідальності за джерелами виникнення і часом первісного формування є філософсько-релігійно-правовим поняттям, яке наповнене моральним змістом і, в той же час, має правове призначення.

У своєму розвитку, формуванні і становленні воно пройшло тривалий проміжок часу, початок якого можна умовно датувати судом над Сократом в Афінах у 399 р. до н.е., а його завершення – в кінці середніх століть. Платонівсько-стоїчна філософія та процес над Сократом зіграли величезну роль у зародженні і розвитку концепції відповідальності. Зокрема, у центрі філософії Сократа-Платона, давньогрецьких і давньоримських стоїків – поведінка, вчинки людини, відношення до них суспільства і держави. Вже в питанні Сократа про те, наскільки суспільство і держава повинні реагувати на кожне людське діяння, особливо на соціально-шкідливе, міститься постановка питання про підставу відповідальності. Аристотель, вирішуючи питання про волю людини, вчив, що в законослухняного громадянина повинні бути дві здатності: здатність розрізняти гарне від поганого і здатність вибирати між ними, тобто вибирати правильний варіант поведінки відповідно до об'єктивних морально-правових категорій [105, С. 12-20].

Проблема морально-правових критеріїв оцінки поведінки людей займає важливе місце в навчанні давньогрецьких філософів про відповідальність. Ця оцінка повинна була здійснюватися на основі законів держави і на основі вищого Розуму і Логосу. Для Платона Логос – це Бог, “око” якого бачить всі і кожен людський учинок та дає їм моральну оцінку. Логос оцінював, обвинувачував, виносив вирок, причому винна особа зобов'язана була приймати оцінку Логосу без будь-яких виправдань і пояснень. Давньогрецьке навчання про Логос відображало певною мірою дійсну картину у світі давньогрецької юрисдикції, де процесуальні права обвинувачуваного

були незначними і панувало “безконтрольне обвинувачення”. Процес над Сократом зробив величезне враження на мислячий античний світ. Було видно, що афінський суд присудив Сократа до страти не стільки за його “злочини”, скільки за те, що в ході процесу він намагався пояснити свою поведінку і довести безпідставність обвинувачень.

Філософи і юристи-стойки часів Римської Імперії (Сенека, Епіктет, Павло, Ульпіан) ужили заходів, щоб усунути цей процесуальний дефект, що придушував природжене право людини на самозахист і виправдання. Поступово в давньоримській юрисдикції був сформований принцип вислуховування обвинувачуваної сторони: “*mo inauditus damnari potest*” (ніхто не може бути засуджений, не будучи вислуханий). Таким чином, до “будівельних блоків”, що складали первісну конструкцію відповідальності, стойки додали новий “блок”, завдяки чому з'явилося поняття звіту (пояснення) про поведінку перед Логосом.

Основні положення давньогрецьких і давньоримських філософів про відповідальність в подальшому піддалися ретельній обробці в авторів Нового Завіту та у творах християнської церкви, які поєднали елементи цього механізму з догматами про єдиного Бога і майбутній суд. Євангельський Логос стає частиною реального життя християн, предметом віри народних мас, що зобов'язував кожного християнина постійно звітувати про свої вчинки, оцінював і визначав його поведінку [185, С. 453].

Вырезано. Для заказа доставки полной версии работы воспользуйтесь поиском на сайте <http://www.mydisser.com/search.html>

Адміністративній відповідальності притаманні такі ознаки, як публічний державно-обов'язковий характер, зосередження права накладення стягнень в органах державної виконавчої влади (наявність органів адміністративної юрисдикції), репресивний характер, особливий порядок притягнення до відповідальності, встановлення виключного переліку діянь, за які накладаються стягнення, та відповідальності за них перед законом.

Характеризуючи поняття адміністративної відповідальності, багато хто із вчених-адміністративістів вважає, що цей інститут є формою реагування

компетентних державних органів на адміністративне правопорушення, що знаходить свій вираз в засудженні протиправного діяння ("негативній оцінці") та застосуванні до правопорушника відповідних каральних адміністративних санкцій [186, С.75; 180, С. 27]. Так, для застосування адміністративного стягнення необхідно видання правозастосувального акту – постанови, в якій визначається винність суб'єкта і негативно оцінюється його поведінка, на підставі чого до винної особи застосовуються відповідні каральні адміністративні санкції.

Аналізуючи чинне адміністративне законодавство, можна зробити висновок, що накладення адміністративного стягнення є завершальним заходом (формою) серед інших заходів адміністративного примусу, оскільки він матеріалізує правову оцінку, що була надана правопорушенню та особі правопорушника в процесі розгляду справи і винесення по ній відповідної постанови. В результаті застосування адміністративного стягнення винний суб'єкт перетерплює певні обтяжливі наслідки матеріального чи морального характеру.

При цьому однією з рис адміністративної відповідальності як специфічних деліктних правовідносин є відсутність службової підпорядкованості між правопорушником та органом (посадовою особою), що застосовує ту чи іншу санкцію, що характерно, наприклад, також і для кримінальної та цивільно-правової відповідальності. Це, а також значна кількість адміністративних санкцій породжують чисельність органів, які виступають в якості сторони зазначених правовідносин.

Таким чином, розглядаючи адміністративну відповідальність через призму її ознак, необхідно відмітити, що вона нормативно врегульована, носить примусовий характер і реалізується в специфічних для неї процесуальних формах, тобто згідно визначених чинним законодавством правил і процедур, що встановлюють порядок діяльності чисельних відповідних компетентних державних органів.

Виходячи із зазначеного, адміністративна відповідальність як один із різновидів юридичної відповідальності, а також різновид заходів адміністративного примусу, являє собою реакцію держави на скоєне адміністративне правопорушення, що знаходить свій вираз в реалізації компетентним державним органом (посадовою

особою) права висунути обвинувачення певній особі, піддати протиправне діяння офіційній оцінці та у випадку негативної оцінки застосувати до неї адміністративне стягнення.

В той же час, адміністративна відповідальність має свою специфіку, що відрізняє її від інших видів юридичної відповідальності (більш детально викладено у розділі 2 дисертаційного дослідження).

Зокрема, вона відрізняється її підставою – адміністративним правопорушенням (проступком), під яким згідно ст. 9 КУпАП [7] визнається протиправне, винне діяння (дія чи бездіяльність), що посягає на державний чи громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління, за яке законодавством передбачена адміністративна відповідальність.

Адміністративна відповідальність може наступати, якщо ці правопорушення за своїм характером не тягнуть за собою, відповідно до чинного законодавства, кримінальної відповідальності.

Вырезано. Для заказа доставки полной версии работы воспользуйтесь поиском на сайте <http://www.mydisser.com/search.html>

Адміністративна відповідальність урегульована нормами адміністративного права, в яких наводиться повний перелік адміністративних проступків, адміністративних стягнень та органів, уповноважених їх застосовувати.

При цьому Кодекс України про адміністративні правопорушення визначає правовий статус органів адміністративної юрисдикції, що здійснюють розгляд і вирішують справи про адміністративні проступки. Зокрема, до них належать адміністративні комісії місцевих державних адміністрацій і виконавчих органів місцевого самоврядування, виконкоми селищних і сільських рад, органи внутрішніх справ, органи державних інспекцій, судді районних (міських) судів та інші органи, які уповноважені державою розглядати ці справи в порядку адміністративного провадження.

Вважається за доцільне введення до зазначеного Кодексу правової норми, що визначала б поняття адміністративної відповідальності як інституту адміністративного права, яка є формою реагування компетентних державних органів

(посадових осіб) на адміністративне правопорушення, що знаходить свій вираз у "негативній оцінці" державою скоєного діяння та застосуванні до правопорушника каральних адміністративних санкцій, визначених у ст. 24 КУпАП.

Накладення на правопорушників адміністративних стягнень тягне за собою обтяжливі наслідки організаційного, матеріального чи морального характеру для винних осіб.

Суб'єктами адміністративних правопорушень в Україні є як фізичні, так і юридичні особи.

Вина юридичної особи за скоєне адміністративне правопорушення виступає як психічне ставлення осіб, які перебувають у безпосередніх організаційно-правових відносинах з нею, причетних до протиправних діянь, виражених в актах юридичної особи, що завдали шкоди суспільним відносинам в сфері порядку управління.

Таким чином, адміністративна відповідальність являє собою врегульовані нормами права відносини між державою в особі органів адміністративної юрисдикції і відповідних посадових осіб та особою, яка скоїла адміністративне правопорушення, що знаходять свій вираз у застосуванні до правопорушника адміністративних стягнень, які тягнуть за собою несприятливі наслідки особистого, майнового та іншого характеру і владний осуд винного суб'єкта з метою попередження та припинення адміністративних правопорушень.

1.2. Законодавство України про адміністративну відповідальність

Процес формування нормативно-правової бази адміністративної відповідальності в Україні розпочався у 1920-1921 рр. У ці роки була прийнята значна кількість нормативно-правових актів різного рівня, які встановлювали відповідальність за скоєння адміністративних правопорушень. Така множинність дуже ускладнювала діяльність органів державного управління республіки.

У 1922 р. було визнано необхідним розробити Адміністративний кодекс республіки. В серпні 1924 р. був підготовлений відповідний проект. При підготовці цього проекту був використаний Адміністративний устав РРФСР 1924 р. Кодекс було затверджено ВУЦВК 12.10.1927 р. і він набув чинності з 01.02.1928 р. [128, С. 203].

Адміністративний кодекс УРСР являв собою унікальний кодифікований акт, який охоплював різні за характером напрямки адміністративного права. Слід підкреслити, що цей кодекс був першою спробою кодифікації адміністративного права і єдиним на теренах колишнього СРСР нормативним актом такого роду. В інших союзних республіках такі кодекси не приймалися.

Вырезано. Для заказа доставки полной версии работы воспользуйтесь поиском на сайте <http://www.mydisser.com/search.html>

Третій блок складався з трьох розділів – третього "Органи, уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення" (глави 16-17, ст.ст. 213-244), четвертого "Провадження в справах про адміністративні правопорушення" (глави 18-24, ст.ст. 245-297) та п'ятого "Виконання постанов про накладення адміністративних стягнень" (глави 25-33, ст.ст. 298-330). По суті ці три розділи являли собою кодифіковані адміністративно-процесуальні норми. Тобто цей нормативно-правовий акт містив в собі в якості складової частини адміністративно-процесуальний кодекс. Отже, вже в той час була можливість прийняти такий самостійний нормативний акт, яка, на жаль, не була реалізована.

Кардинальні зміни, які відбулися у житті України у 1990-х роках, серйозно вплинули на стан правової бази адміністративної відповідальності в країні. По-

перше, з розпадом СРСР зник дворівневий характер нормативного регулювання адміністративної відповідальності, втратили чинність Основи законодавства Союзу РСР та союзних республік про адміністративні правопорушення. По-друге, докорінна зміна соціально-економічних відносин в суспільстві обумовила прийняття величезної кількості нових нормативно-правових актів, які регулюють усі сфери суспільного життя, і, відповідно, нових норм, які б передбачали адміністративну відповідальність за порушення цих актів.

В даний час нормативно-правова база адміністративної відповідальності в Україні має наступний вигляд:

1. Головним нормативно-правовим актом, який регулює застосування адміністративної відповідальності в Україні, є Кодекс України про адміністративні правопорушення (чинна в даний час назва) із внесеними за час його дії змінами та доповненнями. Протягом 1985-2003 рр. станом на 10.11.2003 р. було прийнято 163 нормативно-правові акти про внесення змін та доповнень до Кодексу. Процес внесення до Кодексу змін та доповнень, і це природно, відбувався нерівномірно. У перші п'ять років його дії (1985-1989 рр.) набули чинності лише 18 нормативно-правових актів про внесення змін та доповнень, тоді як у наступні дві п'ятирічки – відповідно – 43 та 42, а за 2000-2003 рр. – 60. Таке поступове зростання нормотворчої активності щодо вдосконалення КУпАП, на нашу думку, відбиває процес дії і певного старіння цього нормативно-правового акту. Разом з тим, новел концептуального характеру Кодекс не зазнав.

У ст. 2 КУпАП вказується, що "законодавство України про адміністративні правопорушення складається з цього Кодексу та інших законів України". Далі зазначається, що "Закони України про адміністративні правопорушення до включення їх у встановленому порядку до цього Кодексу застосовуються безпосередньо." Тобто Кодекс передбачає досить своєрідну процедуру прийняття нових норм щодо адміністративної відповідальності, яка включає два етапи – затвердження нових Законів України, що містять відповідні приписи, та внесення цих приписів до Кодексу України про адміністративні правопорушення. Отже ці закони є законами тимчасової дії. Вважаємо, що така процедура є дещо

ускладненою. В інших галузях законодавства загальноприйнятою і ефективною є процедура внесення змін та доповнень безпосередньо до тексту Кодексу. З огляду на сказане, прийняття окремих законів України про адміністративну відповідальність здається нам зайвою процедурою, що тільки ускладнює процес нормотворення і призводить до невиправданого збільшення системи правового регулювання адміністративної відповідальності. Тому ми вважали б за доцільне здійснювати постійну роботу щодо своєчасної кодифікації новел про адміністративну відповідальність і включення їх до Кодексу.

2. Згідно з нещодавно прийнятим приписом ч. IV ст. 2 Кодексу "питання щодо адміністративної відповідальності за порушення митних правил регулюються Митним кодексом України" [32]. У Митному кодексі України міститься розділ VIII "Порушення митних правил. Проведення у справах про порушення митних правил", який включає три глави і 47 статей (ст.ст. 103-149). В цьому нормативно-правовому акті регулюється весь комплекс питань щодо адміністративних правопорушень митних правил – їх види, заходи стягнення, проведення по таких справах і процедура накладення стягнень. Звідси випливає, що Митний кодекс України є самостійним елементом системи нормативного регулювання адміністративної відповідальності в Україні, який діє поряд з КУпАП.

Вырезано. Для заказа доставки полной версии работы воспользуйтесь поиском на сайте <http://www.mydisser.com/search.html>

З урахуванням кардинальних змін, які сталися у 1990-х – на початку 2000-х рр. у житті українського суспільства, нагальною є потреба приведення цього нормативно-правового акту у відповідність до вимог часу шляхом прийняття його нової редакції або розробки та прийняття нового Кодексу.

Розвиток нормативно-правового регулювання адміністративної відповідальності не позбавлений ряду проблем. Це збереження тенденції множинності нормативно-правових актів про адміністративну відповідальність; наявність актів, які охоплюють предмет регулювання КУпАП і фактично знецінюють його статус як єдиного кодифікованого нормативно-правового акту в даній сфері; збереження чинності рядом підзаконних нормативно-правових актів про

адміністративну відповідальність, що прямо суперечить Конституції України; юридико-технічна недосконалість цілого ряду посилових приписів щодо адміністративної відповідальності, які містяться у численних нормативно-правових актах.

Вдосконалення правового забезпечення адміністративної відповідальності вимагає переосмислення її поняття і, відповідно, перегляду переліку адміністративних правопорушень, оптимізації процедури накладення адміністративних стягнень. Ці питання будуть розглянуті у наступних розділах дисертаційного дослідження.

РОЗДІЛ 2

СПІВВІДНОШЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ІНШИМИ ВИДАМИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

3

2.1. Адміністративна відповідальність та дисциплінарна відповідальність

Характеризуючи суть адміністративної відповідальності, особливого значення набуває питання стосовно з'ясування особливостей, що відрізняють її від інших видів юридичної відповідальності. Це дозволить не тільки більш глибоко і всебічно розглянути зміст адміністративної відповідальності, її зв'язок з іншими видами юридичної відповідальності, але й провести розмежування між ними, що відповідає практичним потребам держаних органів, які виявляють та припиняють правопорушення, а також застосовують відповідні заходи юридичної відповідальності за їх скоєння.

Держава встановлює різні види юридичної відповідальності, серед яких виділяються традиційні, такі як кримінальна, адміністративна, цивільно-правова, господарсько-правова, матеріальна та дисциплінарна відповідальність, які існують тільки в межах відповідних галузей права.

В той же час, на сьогоднішній день в науковій літературі вчені ставлять питання щодо визнання, встановлення та реалізацію інших видів юридичної відповідальності, таких, зокрема, як еколого-правова, конституційна, водно-правова, земельно-правова відповідальність тощо [169, С. 76; 168, С. 62; 191, С. 35; 135, С. 88; 107, С. 38].

Вырезано. Для заказа доставки полной версии работы воспользуйтесь поиском на сайте <http://www.mydisser.com/search.html>

Обов'язкові та супроводжуючі ознаки, а також обставини, що характеризують адміністративне правопорушення, формують його склад: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт та суб'єктивну сторону.

Слід відмітити, що фактичні підстави розмежування адміністративної відповідальності від дисциплінарної в першу чергу пов'язані з різними об'єктами

цих протиправних посягань. Так, військова дисципліна, внутрішній трудовий розпорядок в організаціях, дотримання норм кримінально-процесуального законодавства посадовими особами тощо забезпечується дисциплінарними санкціями, і відповідні відносини, як правило, не є об'єктами адміністративних проступків.

Необхідно зазначити, що об'єктом адміністративного правопорушення є суспільні відносини, що виникають і розвиваються як у сфері зовнішнього управління, що не пов'язане з виробничою, службовою, навчальною та іншою діяльністю винного, так і у сфері внутрішнього управління (наприклад, порушення правил протипожежної безпеки, санітарно-епідемічних правил тощо). Адміністративний проступок в переважній більшості випадків зазіхає на зовнішні управлінські відносини (у сфері охорони громадського порядку, правил полювання і рибальства тощо), які перебувають поза межами виконання особою своїх трудових обов'язків. Тому, враховуючи "зовнішній" характер скоєння цього правопорушення, адміністративна відповідальність, на відміну від дисциплінарної, настає перед органами та посадовими особами, яким винний по службі не підлеглий.

Об'єктом дисциплінарного проступку є трудові, службові правовідносини, на які посягає правопорушник, оскільки скоєння дисциплінарного проступку характеризується невиконанням трудових обов'язків працівниками, що перебувають у трудових відносинах з адміністрацією конкретного підприємства, організації чи установи. Тому дисциплінарна відповідальність, як правило, обмежується межами внутрішньо-управлінських, трудових відносин.

Якщо до проступків, за скоєння яких, в основному, може наступати адміністративна відповідальність, необхідно віднести, наприклад, безквитковий проїзд у громадському транспорті, порушення правил рибного лову, правил полювання, правил торгівлі, митних та інших правил, то до проступків, за скоєння яких настає дисциплінарна відповідальність, варто віднести прогул, запізнення на роботу, передчасне залишення місця роботи, виробництво браку, відмову від виконання роботи і невиконання розпоряджень адміністрації тощо.

Таким чином, адміністративний проступок полягає в порушенні загальнообов'язкових правил, обов'язків, що встановлені для всіх громадян незалежно від того, де вони працюють і яку виконують роботу. В той же час дисциплінарний проступок полягає в порушенні тих обов'язків, що покладені на особу як на члена трудового колективу й у зв'язку з його роллю в цьому колективі, а тому це завжди порушення існуючої в організації дисципліни. Однак, у деяких випадках трудові й адміністративно-правові обов'язки посадових осіб, водіїв, працівників торгівлі збігаються, у зв'язку з чим тоді порушення, скоєне ними, виявляється одночасно дисциплінарним та адміністративним проступком.

Аналіз цього питання дає підстави зазначити, що адміністративна відповідальність у даному випадку виникає за службові, тобто дисциплінарні проступки. Так, В.М. Манохін писав, що ця відповідальність настає "за проступки службові" [148, С. 131]. В свою чергу В.В. Зуй підкреслює, що дисциплінарні правопорушення здебільшого пов'язані зі службовими, трудовими обов'язками винної особи. Проте не завжди ця умова є необхідною для віднесення проступку до дисциплінарних. Наприклад, окремі дії працівників транспорту, вчинені при виконанні ними службових обов'язків, розглядаються як адміністративні правопорушення (випуск на лінію транспортних засобів, технічний стан яких не відповідає встановленим вимогам) [86, С. 161-162].

Вырезано. Для заказа доставки полной версии работы воспользуйтесь поиском на сайте <http://www.mydisser.com/search.html>

В той же час, необхідно зазначити, що подібний підхід законодавця не відповідає статті 24 Конституції України, у відповідності до якої громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом [2]. Тому, враховуючи відсутність в дисциплінарному законодавстві механізму реалізації ст. 15 КУпАП та складів відповідних дисциплінарних проступків, можна констатувати, що існуюча правова ситуація дає можливість вищезазначеним особам уникати адміністративної відповідальності, а у випадках притягнення їх до цього виду відповідальності на загальних підставах – найбільш тяжких стягнень: виправних

робіт, адміністративного арешту, а в окремих випадках – штрафу (обмежившись тільки попередженням).

З урахуванням зазначеного, пропонується виключити статтю 15 із КУпАП, що дало б змогу притягати військовослужбовців і призваних на збори військовозобов'язаних, а також осіб рядового і начальницького складів органів внутрішніх справ за скоєні адміністративні правопорушення до адміністративної відповідальності на загальних підставах і тим самим певною мірою реалізувати конституційний принцип рівності всіх громадян перед законом.

Правові наслідки застосування дисциплінарної та адміністративної відповідальності також різні. Так, притягнення особи до дисциплінарної відповідальності створює їй негативну трудову характеристику. У деяких випадках, передбачених нормами права, накладення дисциплінарного стягнення перешкоджає службовому просуванню особи, підвищенню її за посадою. Серйозним правообмеженням особи, яка скоїла дисциплінарний проступок, є її звільнення. Адміністративна відповідальність, як правило, не супроводжується негативними для правопорушника наслідками в його службовій діяльності (за винятком випадків застосування позбавлення права керування транспортними засобами).

Відмежування адміністративної відповідальності від дисциплінарної за специфікою процедур її здійснення та застосування санкцій полягає в наступному.

Провадження у справах про адміністративні правопорушення вирізняється серед інших проваджень за низкою критеріїв. До них належать особливості органів, які здійснюють провадження, специфіка актів, якими оформлюється процесуальна діяльність, процедури їх оформлення, його швидкість та економічність. Процесуальна діяльність розвивається послідовно і має відповідні стадії, які чітко регламентовані в чинному адміністративному законодавстві, а саме: порушення справи про адміністративне правопорушення; розгляд справи й винесення щодо неї постанови; оскарження й опротестування постанови; виконання винесеної постанови [101].

В той же час, дисциплінарне провадження не формалізоване. Вибір санкції залишається за керівником. Крім того, на відміну від провадження у справах про

адміністративні порушення, в дисциплінарному провадженні встановлення факту проступку здійснюється не на основі протоколів, а достатньо пояснення винної особи. Менш виражені в дисциплінарному провадженні стадії руху справи, іншим є порядок накладення стягнень, що оформлюється наказом, і т.ін.

Якщо адміністративне стягнення може бути накладено в стислий термін – негайно чи не пізніше двох місяців з дня скоєння проступку, то дисциплінарне законодавство розрізняє терміни з дня скоєння й з дня виявлення проступку.

Дисциплінарне стягнення, як правило, не може бути накладено пізніше шести місяців з дня вчинення проступку й одного місяця з дня його виявлення. Процедура його накладення така. Від винного спочатку відбирається письмове пояснення з приводу вчиненого ним проступку, на підставі якого потім видається наказ (розпорядження) про накладення дисциплінарного стягнення. Про це повідомляється працівникові, на якого накладене стягнення, під розписку. Дисциплінарне стягнення може бути оскаржене працівником у порядку, встановленому чинним трудовим законодавством, у комісії по трудових спорах чи районному (міському) суді.

Якщо протягом року з дня накладення дисциплінарного стягнення працівника не буде піддано новому дисциплінарному стягненню, то він вважається таким, що не мав дисциплінарного стягнення. Крім того, якщо працівник не допустив нового порушення трудової дисципліни і до того ж проявив себе як сумлінний працівник, то стягнення може бути зняте до закінчення одного року [6].

Вырезано. Для заказа доставки полной версии работы воспользуйтесь поиском на сайте <http://www.mydisser.com/search.html>

Окремо заслуговує на увагу питання стосовно притягнення до адміністративної відповідальності військовослужбовців і призваних на збори військовозобов'язаних, а також осіб рядового і начальницького складів органів внутрішніх справ. У відповідності до ст. 15 КУпАП зазначені особи несуть відповідальність за скоєння адміністративних правопорушень за дисциплінарними статутами. Подібний підхід законодавця порушує принцип рівності всіх громадян перед законом (ст. 24 Конституції України) і дає можливість зазначеним особам

уникати адміністративної відповідальності, а у випадках притягнення їх до цього виду відповідальності на загальних підставах – найбільш тяжких стягнень – виправних робіт, адміністративного арешту, а в окремих випадках – штрафу (обмежившись тільки попередженням). З урахуванням зазначеного, пропонується виключити статтю 15 з Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Відмежування адміністративної відповідальності від дисциплінарної проводиться також за специфікою процедур її здійснення та застосування санкцій, а також правовими наслідками. При адміністративній відповідальності процесуальна діяльність суб'єктів розвивається послідовно і має відповідні стадії, які чітко регламентовані в чинному адміністративному законодавстві, в той час, коли дисциплінарне провадження не формалізоване. Вибір санкції залишається за керівником. Крім того, на відміну від провадження у справах про адміністративні порушення, в дисциплінарному провадженні встановлення факту проступку здійснюється не на основі протоколів, а достатньо пояснення винної особи. Якщо адміністративне стягнення може бути накладене в стислий термін – негайно чи не пізніше двох місяців з дня скоєння проступку, то дисциплінарне законодавство встановлює більш тривалі терміни, причому розрізняються терміни з дня скоєння та з дня виявлення проступку.

Таким чином, адміністративна та дисциплінарна відповідальність якісно відрізняються одна від одної і чітко розмежовуються за всіма вказаними властивостями.

2.2. Адміністративна відповідальність і цивільна відповідальність

Адміністративна та цивільна відповідальність мають як схожі, так і відмінні ознаки. Перші обумовлені їхньою належністю до одного правового явища – юридичної відповідальності, видами якої вони є; а ознаки, які їх відрізняють, відображають особливості соціального та юридичного змісту кожного із зазначених видів юридичної відповідальності.

Слід підкреслити, що питання розмежування адміністративної та цивільної відповідальності є достатньо важливим як в теоретичному, так і в практичному плані. Не менш важливо встановити також зв'язок між цими двома видами юридичної відповідальності, виявити ознаки, які дозволяють їм доповнювати один одного.

Визначення спільних ознак та відмінностей адміністративної та цивільної відповідальності можна здійснити шляхом їхнього порівняння за окремими елементами юридичної відповідальності – підставою, покаранням, суб'єктами, які здійснюють притягнення до відповідальності, процедурою притягнення до відповідальності, порядком розгляду справи про вчинення правопорушення та накладення заходів відповідальності. Такі елементи юридичної відповідальності виділяються більшістю авторів [143, С. 131; 156, С. 242-243; 124, С. 13].

Більшість адміністративістів [112, 115, 144] та цивілістів [150, 146, 151, 187] згодні з тим, що правопорушення є підставою як адміністративної, так і цивільної відповідальності. В обох видах відповідальності правопорушення має однакову структуру, тобто складається з об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони [151]. В той же час між ознаками складів адміністративних та цивільних правопорушень існує суттєва різниця.

Вырезано. Для заказа доставки полной версии работы воспользуйтесь поиском на сайте <http://www.mydisser.com/search.html>

Таким чином, ознаки суб'єктів цивільної та адміністративної відповідальності є досить схожими. Деякі відмінності в їхніх характеристиках пов'язані з особливостями об'єктивної сторони та об'єкту обох видів правопорушень.

Досить схожими є також ознаки суб'єктивної сторони цивільного та адміністративного правопорушень. І цивільна, і адміністративна відповідальність за вчинення правопорушення настають лише за наявності вини особи, яка його скоїла, у формі умислу або необережності (ст.ст. 614, 1166 ЦК та ст.ст. 9, 10, 11 КУпАП), тобто вина є необхідною умовою настання відповідальності. Нормативні положення щодо поняття вини та її форм в обох кодексах співпадають. Склади цивільних та адміністративних правопорушень сформульовані таким чином, що форма вини, її ступінь не впливають на тяжкість покарання. В окремих складах цивільних та адміністративних правопорушень прямо зазначається форма вини (умисел або необережність), за наявності якої відповідні дії є правопорушеннями (ст.ст. 616, 853, 858, 950 ЦК; ст.ст. 41-1, 46, 46-1, 77, 116, 121, 164-3, 198, 211 КУпАП).

Разом з тим, між ознаками суб'єктивної сторони обох видів правопорушень є також істотні відмінності. Перш за все при скоєнні зазначених видів правопорушень істотно розрізняється зміст вини правопорушника. Для цивільних правопорушень характерним є здебільшого умисне скоєння діяння і необережне ставлення до його наслідків. Тобто правопорушник не бажає настання шкоди для потерпілого і не має на меті завдання такої шкоди. При скоєнні адміністративних правопорушень винна особа умисно чи необережно ставиться саме до протиправних дій.

У цивільному праві нормативно закріплений окремий різновид необережності – груба необережність, яка невідома адміністративному праву. Груба необережність має місце в разі недотримання особою елементарних вимог, яких вона мала б дотримуватися в даній ситуації, і в разі порушення яких дуже легко передбачити настання шкідливих наслідків. Груба необережність прямо передбачається в якості обов'язкової ознаки певних складів цивільних правопорушень (ст.ст. 337, 340, 950, 1193 ЦК).

Ще однією особливістю вини при скоєнні цивільних правопорушень, яка пов'язана з суттю цивільних відносин, є врахування вини потерпілої сторони у їх скоєнні. Враховуючи рівність суб'єктів цивільних відносин та їх характер, така ситуація є досить природною. За загальним правилом боржник звільняється від відповідальності за невиконання або неналежне виконання зобов'язання, коли воно

обумовлено умислом або необережністю кредитора. За наявності вини у невиконанні або неналежному виконанні зобов'язання, навмисного або з необережності сприяння збільшенню розмірів збитків або невжиття заходів щодо їх зменшення з боку іншої сторони договору суд може зменшити розмір відповідальності боржника (ст. 616 ЦК). Аналогічне правило встановлено і за наявності у заподіянні шкоди вини потерпілої особи у формі грубої необережності. За такої умови розмір відшкодування може бути зменшений або у відшкодуванні може бути відмовлено (ст. 1193 ЦК).

Не можна не зазначити таку важливу особливість цивільного правопорушення, як можливість скоєння окремих його видів за відсутності вини. Найбільш відомим прикладом такого правопорушення є заподіяння шкоди джерелом підвищеної небезпеки (ст. 1187 ЦК). Організація або громадянин, які використовують джерело підвищеної небезпеки, несуть відповідальність за спричинену ним шкоду у всіх випадках, крім непереборної сили або умисних дій потерпілого.

Але у цивільному праві відповідальність за відсутності вини передбачається і в ряді інших випадків, що дає підстави розглядати її як важливу особливість цивільних правопорушень. Зокрема, у ст. 614 ЦК вказується, що особа, яка не виконала зобов'язання або виконала його неналежним чином, несе майнову відповідальність лише при наявності вини (умислу або необережності), якщо інше не встановлено договором або законом, тобто закріплюється можливість зазначати в законі або в договорах випадки, коли відповідальність за їх порушення може наставати без вини порушника. У ст. 612 ЦК передбачена відповідальність боржника за неможливість виконання простроченого зобов'язання, що випадково настала після прострочення.

Вырезано. Для заказа доставки полной версии работы воспользуйтесь поиском на сайте <http://www.mydisser.com/search.html>

Єдиною процесуальною формою притягнення особи або організації до цивільної відповідальності, яка характерна тільки для відповідальності даного виду, є звернення потерпілої сторони до суду з позовною заявою. Роль суду при розгляді

справ про цивільні правопорушення суттєво відрізняється від ролі органів, які розглядають справи про адміністративне правопорушення. При розгляді справи про адміністративне правопорушення відповідний орган встановлює факт вчинення правопорушення, вину певної особи чи організації у його вчиненні та з урахуванням всіх обставин визначає вид (види) та розмір адміністративного стягнення, яке слід покласти на дану особу чи організацію. При розгляді справи про цивільне правопорушення суд переважно виконує роль посередника між сторонами спору і приймає власне рішення, засноване на законі, тільки при недосягненні згоди між сторонами в процесі судового розгляду справи. На користь цього твердження свідчить закріплене законом право позивача протягом усього часу розгляду справи по суті змінити підставу або предмет позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог або відмовитися від позову, право відповідача визнати позов повністю або частково, а також право сторін закінчити справу мировою угодою на будь-якій стадії процесу (ст. 103 Цивільного процесуального кодексу України, затвердженого Законом УРСР від 18.07.1963 р. № 1500-06) [15].

Слід вказати ще на одну важливу відмінність між процедурами розгляду справ про адміністративні та цивільні правопорушення. Якщо в першому випадку діє принцип презумпції невинуватості, тобто правопорушник вважається невинуватим, доки його вина у скоєнні правопорушення не буде доведена органом, який притягує його до відповідальності, то під час розгляду справи про цивільне правопорушення діє принцип презумпції винуватості, тобто особа, яка порушила зобов'язання або заподіяла шкоду, вважається винуватою і саме на неї покладений обов'язок довести свою невинуватість (ст.ст. 614, 617, 679, 791 ЦК тощо).

Реалізація заходів адміністративної відповідальності в залежності від їх виду здійснюється в добровільному, а в разі їх невиконання – у примусовому порядку. Окремі заходи адміністративної відповідальності (адміністративний арешт) виконуються тільки у примусовому порядку. Заходи цивільної відповідальності також виконуються у добровільному, а в разі невиконання – у примусовому порядку.

Проведений порівняльний аналіз адміністративної та цивільної відповідальності дозволяє зробити наступні висновки.

Адміністративна та цивільна відповідальність мають деякі схожі ознаки, обумовлені їхньою належністю до одного інституту – інституту юридичної відповідальності. Вони мають однакові структурні елементи, особливо щодо діяння як підстави відповідальності (наявність в обох випадках суспільно небезпечного діяння, вини особи або організації у його вчиненні), спільні риси суб'єкта правопорушення, співпадіння одного з заходів покарання (штрафу) та органу (суду), який застосовує заходи відповідальності. Разом з тим, за змістом більшості ознак ці види відповідальності суттєво розрізняються. Для них характерна різниця у характері діяння, юридичному значенні суспільно небезпечних наслідків, об'єктах посягання, меті, заходах та процедурі застосування відповідальності.

Адміністративна відповідальність має на меті покарання осіб за вчинення протиправних діянь, які посягають на публічно-правові інтереси. Відповідно до цього визначаються заходи адміністративної відповідальності – спричинення винній особі певних втрат майнового характеру, обмеження її прав, короткотермінове позбавлення волі. Цивільна відповідальність призначена для поновлення прав учасників цивільного обороту та компенсування їхніх збитків, що виникли внаслідок правопорушення, тому основними заходами цього виду відповідальності виступають сплата неустойки (штрафу, пені) та відшкодування збитків. Відповідно, по-різному визначаються санкції за конкретні адміністративні та цивільні правопорушення та їх розмір.

Вырезано. Для заказа доставки полной версии работы воспользуйтесь поиском на сайте <http://www.mydisser.com/search.html>

Таким чином, адміністративна та цивільна відповідальність якісно відрізняються одна від одної. Вони досить чітко розмежовуються за всіма відмінними ознаками. В теорії та на практиці відсутні серйозні проблеми щодо можливого дублювання або конкуренції зазначених видів юридичної відповідальності. З соціальної точки зору кожний з видів відповідальності, що розглядається, виконує свою, притаманну лише йому функцію. При застосуванні адміністративної та цивільної відповідальності вони доповнюють одна одну, що сприяє більш ефективному забезпеченню правопорядку в суспільстві.

2.3. Адміністративна відповідальність і кримінальна відповідальність

Розглядаючи адміністративну та кримінальну відповідальність, слід відмітити, що вони певною мірою схожі між собою, адже кожна з них – це відповідальність перед державою. Крім того, для адміністративних правопорушень та злочинів, як підстав адміністративної та кримінальної відповідальності, характерні такі спільні ознаки, як суспільна небезпека, протиправність, караність та винність.

В той же час, адміністративна відповідальність відрізняється від кримінальної за своїми нормативними і фактичними підставами.

Нормативні підстави адміністративної відповідальності закріплені в нормах адміністративного права (КУпАП, інших законах України та підзаконних актах – указах, постановах, наказах, рішеннях), а кримінальної відповідальності – в статтях Кримінального кодексу України.

Розходження в нормативних підставах є головним. Ототожнення нормативних підстав зазначених видів юридичної відповідальності може мати негативні наслідки, оскільки тим самим дії осіб, винних лише у скоєнні адміністративних проступків, можуть кваліфікуватися за статтями кримінального законодавства і, навпаки, злісні злочинці, які можуть бути піддані адміністративному впливу, фактично уникають справедливого покарання. Таке ототожнення є порушенням принципів і цілей юридичної відповідальності.

Вырезано. Для заказа доставки полной версии работы воспользуйтесь поиском на сайте <http://www.mydisser.com/search.html>

В нормативному визначенні кримінального покарання воно розглядається перш за все як кара, тобто захід примусу, що застосовується до особи, визнаної винною у вчиненні злочину, і полягає в передбаченому законом обмеженні її прав і свобод (п. 1 ст. 50 КК). Далі в якості додаткових цілей називається виправлення засудженого, запобігання вчиненню нових злочинів ним та іншими особами. Вживання терміну "виправлення", а не "виховання" відбиває загально прийняте уявлення про злочинця як про особу, яка має більш виражену та стійку

антисупільну установку, ніж правопорушник, і, відповідно, потребує не тільки виховання, але й виправлення.

Види адміністративних стягнень та кримінальних покарань закріплені у Загальних частинах КУпАП (ст. 24) та КК (ст. 51) у спеціальних переліках. Перелік адміністративних стягнень містить лише основні з них. Іншими законодавчими актами можуть бути встановлені й інші види стягнень. Перелік кримінальних покарань є вичерпним. Зазначимо також, що в кримінальному праві є такий специфічний інститут, як примусові заходи медичного характеру та примусове лікування, які застосовуються до неосудних або обмежено осудних осіб, що вчинили суспільно небезпечне діяння (ст.ст. 92-95 КК).

Порівняльний аналіз видів покарання (стягнення) в обох сферах відповідальності дозволяє розбити їх за ступенем схожості на три групи. До першої групи входять види покарання, що характерні тільки для адміністративної відповідальності – попередження; оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; адміністративне видворення за межі України іноземців і осіб без громадянства. Друга група включає види покарання, які застосовуються тільки за вчинення злочинів – позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; громадські роботи; службові обмеження для військовослужбовців; обмеження волі; тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців. Третя група складається з видів покарань, які застосовуються як в сфері адміністративної, так і в сфері кримінальної відповідальності, – штраф; конфіскація (в адміністративному праві – предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення, в кримінальному праві – майна); позбавлення спеціального права (в кримінальному праві – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю); виправні роботи; позбавлення свободи пересування та примусове утримання в спеціальній установі (в адміністративному праві – адміністративний арешт, в кримінальному праві – арешт, позбавлення волі на певний строк, довічне позбавлення волі).

Як бачимо, попри певні відмінності і в адміністративній, і в кримінальній відповідальності основні види покарань співпадають. Натомість дуже суттєво розрізняються нормативно встановлені розміри (нижча та вища межа) цих видів покарань – сума штрафу, коло предметів, які можуть бути конфісковані, коло спеціальних прав, яких особа може бути позбавлена, терміни виправних робіт, арешту та позбавлення волі. При застосуванні цих видів покарань за вчинення злочинів їх розміри набагато перевищують розміри, встановлені адміністративним законодавством. Різниця в розмірах покарання, перш за все, відбиває якісну відмінність в ступені суспільної небезпеки (тяжкості), яка існує між адміністративними правопорушеннями та злочинами.

В адміністративній та кримінальній відповідальності всі види покарань поділяються на основні та додаткові (ст. 25 КУпАП та ст. 52 КК). З них виділяються групи покарань, які застосовуються тільки в якості основних та в якості основних або додаткових, а в кримінальній відповідальності виділяється ще група покарань, які можуть застосовуватися тільки як додаткові. Дещо розрізняються і правила накладення додаткових покарань. За одне адміністративне правопорушення може бути накладено тільки одне додаткове покарання, а за один злочин – декілька додаткових покарань. Наприклад, суди на практиці часто призначають за одержання хабара основне покарання у вигляді позбавлення волі і такі додаткові покарання, як конфіскація майна та позбавлення права обіймати певні посади або, для військовослужбовців та працівників правоохоронних органів – позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу.

Вырезано. Для заказа доставки полной версии работы воспользуйтесь поиском на сайте <http://www.mydisser.com/search.html>

Важливою відмінністю між суб'єктами адміністративної та кримінальної відповідальності є те, що кримінальна відповідальність застосовується тільки до фізичних осіб, тоді як до адміністративної відповідальності можуть притягуватися й юридичні особи.

Порівняльний аналіз норм адміністративного та кримінального законодавства дає підстави запропонувати включити до обставин, що виключають адміністративну

відповідальність, як це зроблено у кримінальному законі, затримання особою інших осіб, що вчинили правопорушення, фізичний або психічний примус, а також виконання законного наказу або розпорядження. У зв'язку з цим необхідно внести відповідні зміни та доповнення до КУпАП.

Схожими в обох видах відповідальності є також переліки адміністративних стягнень і кримінальних покарань, правила їх застосування, окремі стадії та процедури процесу притягнення до відповідальності і призначення покарання. На нашу думку, в даний час ця близькість є надмірною, оскільки в результаті неї адміністративна відповідальність набула деяких невластивих їй ознак, певною мірою втративши при цьому якісну цілісність та своєрідність. Такий стан справ утруднює чітке розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності, негативно позначається на практиці їх застосування. Все це зумовлює необхідність серйозного реформування інституту адміністративної відповідальності.

Основним напрямком такого реформування, як ми вважаємо, має бути усунення ознак (стягнень, процедур тощо), які не відповідають суті адміністративної відповідальності як управлінської відповідальності, покликаної забезпечити оперативне та ефективне реагування на дрібні порушення встановлених державою в різних сферах суспільного життя правил діяльності або поведінки, які створюють загрозу заподіяння або заподіюють незначну шкоду, шляхом прийняття до винних осіб попереджувально-виховних заходів. Звідси виникає необхідність обмежити перелік адміністративних стягнень, залишивши в ньому лише ті, які є за змістом попереджувально-виховними, не зачіпають суттєвих матеріальних та особистих інтересів громадян та можуть бути швидко реалізовані без застосування тривалої процедури. На нашу думку, це може бути попередження та штраф у незначному розмірі. Здійснення заходів адміністративної відповідальності слід було б покласти тільки на органи державної виконавчої влади та їх спеціалізовані колегіальні органи, які в змозі забезпечити оперативність розгляду справ про адміністративні правопорушення. Судову процедуру розгляду справ про адміністративні правопорушення і накладення адміністративних стягнень з урахуванням вимог ст. 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. доцільно передбачити в

разі, коли правопорушник, не згоден на адміністративну процедуру прийняття рішення по справі, а також, коли він бажає оскаржити рішення, прийняте органом державної виконавчої влади.

Вважаємо, що реформування адміністративної відповідальності у вказаному напрямку дозволить суттєво підвищити її ефективність та соціальне значення.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

3.1. Аналіз практики застосування адміністративної відповідальності в Україні

У попередніх розділах були розглянуті теоретичні засади та нормативно-правова база адміністративної відповідальності в Україні. Але проведене дослідження буде неповним, якщо не розглянути основні тенденції процесу застосування зазначених теоретичних та нормативно-правових положень на практиці. Адже саме практика є загальновизнаним критерієм оцінки якості та обґрунтованості будь-яких теоретичних поглядів або нормативно-правових приписів.

Реалізація адміністративної відповідальності на практиці відбувається у формі правозастосування, тобто владної діяльності уповноважених органів та посадових осіб, яка полягає у застосуванні правових норм до конкретних фактів вчинення юридично значимих дій [184, С. 209]. У нашому випадку правозастосування полягає у здійсненні уповноваженими державними або громадськими органами та посадовими особами передбачених законом дій щодо притягнення осіб, які вчинили правопорушення, до адміністративної відповідальності.

Найбільш повну та точну характеристику практики застосування адміністративної відповідальності можна отримати тільки шляхом аналізу узагальнених статистичних даних щодо усієї сукупності конкретних випадків її застосування протягом певного періоду. Такий аналіз дозволяє усунути всі випадкові факти і виявити закономірності зазначеного процесу. Зокрема, він дає змогу визначити правові приписи, які найбільш повно реалізуються на практиці, встановити мало застосовувані, не сприйняті практикою приписи, розробити обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення нормативно-правової бази адміністративної відповідальності. Більш того, саме за рахунок аналізу цих даних

можна визначити не теоретичну, а реальну практичну сутність та роль адміністративної відповідальності в суспільстві.

Вырезано. Для заказа доставки полной версии работы воспользуйтесь поиском на сайте <http://www.mydisser.com/search.html>

Причини, які зумовили зростання кількості осіб, що вчинили адміністративні правопорушення у 1991-1995 рр., мають комплексний характер. Певним чином цьому сприяло постійне збільшення кількості складів адміністративних проступків в КУпАП та інших нормативно-правових актах. Але, ймовірно, головну роль у динаміці кількості осіб, які вчинили адміністративне правопорушення, відігравали зміни рівня активності органів, уповноважених виявляти адміністративних правопорушників та накладати на них стягнення. Протягом першого з виділених нами періодів цей показник на фоні збереження достатнього рівня активності зазначених органів зростав. Впродовж 1996-2001 рр. відбувалося його зниження, обумовлене суспільно-політичними процесами в Україні, які негативно позначилися на діяльності цих органів. Зростання кількості осіб, що вчинили адміністративне правопорушення, впродовж останніх двох років є, на нашу думку, наслідком певної стабілізації діяльності органів, уповноважених виявляти адміністративних правопорушників та накладати на них стягнення, підвищення рівня їх активності.

Характер реагування на випадки вчинення адміністративних правопорушень представлений у таблиці 3.2. Як бачимо, кількість розглянутих адміністративних правопорушень, по яких були винесені постанови (рішення), практично співпадає з кількістю осіб, щодо яких вони були прийняті. Протягом 1995-2003 рр. в середньому щороку 96,2% осіб, щодо яких було винесено постанову (рішення) у зв'язку з вчиненням адміністративного правопорушення, було притягнуто до адміністративної відповідальності та на них було накладено адміністративне стягнення.

Таблиця 3.2

Кількість адміністративних правопорушень, виявлених в Україні
у 1995-2003 рр., та заходи, які по них було прийнято (тис. осіб.)¹

¹ Примітка 1. Всі показники отримані або розраховані на основі даних, наведених у наступних виданнях [87-95].

Показники	Роки									В середн.
	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	
Кількість розглянутих правопорушень, по яких винесено постанови (рішення)	22732	15293	14635	13782	10955	9707	6790	6892	7530	12035
+/- у % до попереднього року	-	-32,7	-4,3	-5,8	-20,5	-11,4	-30,1	1,5	9,3	-11,8
Кількість осіб, відносно яких винесено постанови (рішення)	22716	15301	14643	13783	10949	9703	6768	6876	7529	12030
+/- у % до попереднього року	-	-32,6	-4,3	-5,9	-20,6	-11,4	-30,2	1,6	9,5	-11,7
Співвідношення з кількістю розглянутих правопорушень, по яких винесено постанови (у %)	99,9	100,1	100,1	100	99,9	100	99,7	99,8	100	99,9
В т.ч. винесено постанови (рішення): про накладення адміністративного стягнення	22401	14951	14232	13331	10542	9395	6384	6472	7097	11645
+/- у % до попереднього року	-	-33,3	-4,8	-6,3	-20,9	-10,9	-32	1,4	9,7	-12,1
Частка від кількості осіб, відносно яких винесено постанови (у %)	98,6	97,7	97,2	96,7	96,3	96,8	94,3	94,1	94,3	96,2
про застосування заходів впливу, передбачених статтею 24-1 КУпАП	16	19	15	17	66	9	9	45	8	23
+/- у % до попереднього року	-	18,8	-21,1	13,3	288,2	-86,4	0	400	-82,2	66,3
Частка ... (у %)	0,1	0,1	0,1	0,1	0,6	0,1	0,1	0,7	0,1	0,2
про закриття справи	300	331	396	436	341	298	375	359	424	362
+/- у % до попереднього року	-	10,3	19,6	10,1	-21,8	-12,6	25,8	-4,3	18,1	5,7
Частка ... (у %)	1,3	2,2	2,7	3,2	3,1	3,1	5,5	5,2	5,6	3,5
в т.ч. у зв'язку з: передачею матеріалів на розгляд товариського суду, громадської організації або трудового колективу	169	184	200	209	139	99	72	47	35	128
+/- у % до попереднього року	-	8,9	8,7	4,5	-33,5	-28,8	-27,3	-34,7	-25,5	-16
Частка від кількості осіб, відносно яких винесено постанови (у %)	0,7	1,2	1,4	1,5	1,3	1	1,1	0,7	0,5	1
Частка від кількості осіб, відносно яких винесено постанови (рішення) про закриття справи (у %)	56,3	55,6	50,5	47,9	40,8	33,2	19,2	13,1	8,3	36,1
Передачею матеріалів прокурору, органу попереднього слідства чи дізнання	46	48	54	62	58	46	55	21	27	46
+/- у % до попереднього року	-	4,3	12,5	14,8	-6,5	-20,7	19,6	-61,8	28,6	-1,2
Частка від кількості осіб, відносно яких винесено постанови (у %)	0,2	0,3	0,4	0,4	0,5	0,5	0,8	0,3	0,4	0,4
Частка від кількості осіб, відносно яких винесено постанови (рішення) про закриття справи (у %)	15,3	14,5	13,6	14,2	17	15,4	14,7	5,8	6,4	13

Отже, відсоток правопорушників, до яких було застосовано реальне покарання, в сфері адміністративної відповідальності є дуже значним. Зокрема, у сфері кримінальної відповідальності він є значно нижчим. Так, частка осіб, засуджених до реального покарання, тобто таких, що не були звільнені від кримінальної відповідальності та відбування покарання, становила у 2003 р. лише 35,3% від загального числа осіб, щодо яких судом були винесені вироки або

прийнятті постанови.¹ Зазначені дані є наочним проявом того, що в сфері адміністративної відповідальності забезпечується високий рівень дотримання принципу невідворотності покарання за вчинення адміністративного правопорушення.

Оскільки абсолютні дані щодо всіх зазначених показників дуже близькі, то відповідно співпадає і характер їхньої динаміки. Звідси окремо аналізувати його немає потреби. Слід лише зупинитися на особливостях динаміки частки осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення серед всіх осіб, щодо яких було винесено постанови (рішення) у зв'язку з вчиненням ними адміністративного правопорушення. Спостерігається поки що незначна тенденція до зменшення цього показника. Якщо у 1995 р. він становив 98,6%, в 1996 р. – 97,7%, то у 2000 р. – вже 96,8%, а у 2003 р. – 94,3%.

Різниця між щорічними показниками незначна і може виявитися випадковою, але, можливо, вона відбиває початок процесу гуманізації карної політики у сфері адміністративної відповідальності, який вже досить помітно проявляється у сфері кримінальної відповідальності.

Вырезано. Для заказа доставки полной версии работы воспользуйтесь поиском на сайте <http://www.mydisser.com/search.html>

Можна констатувати, що саме правопорушення в двох зазначених сферах визначали рівень та динаміку процесу вчинення адміністративних правопорушень в країні за останні 12 років, і саме зменшення їх кількості зумовило скорочення кількісних параметрів цього процесу протягом 1996-2001 рр.

Особи, які вчинили адміністративні правопорушення у сферах торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузі фінансів і підприємницькій діяльності (гл.12) та встановленого порядку управління (гл.15), складала протягом зазначеного періоду в середньому біля 5% від щорічної кількості адміністративних правопорушників. Слід зазначити, що на відміну від двох найбільш поширених категорій адміністративних правопорушників, частка цих осіб переважно зростала. Так, відсоток притягнутих до адміністративної відповідальності за правопорушення,

---

¹Примітка 1. Показник розрахований за даними, які містяться у статистичному звіті про засуджених та мірі кримінального покарання (форма № 10) за 2003 р.

передбачені гл.12, становив 1-2% у 1992-1993 рр., 3-6% – у 1994-1998 рр. і протягом 1999-2003 рр. зберігався на рівні 6%. Частка осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності за статтями, що містяться у гл.15, не зазнавала істотних коливань і в цілому збільшувалася (з 4,5% у 1992 р. до 8,0% у 2003 р.).

Для динаміки кількості адміністративних правопорушників цих категорій характерні деякі схожі риси, але переважають відмінності. Протягом 1992-1995 рр. обидва показники щорічно зростали, але різними темпами. Якщо чисельність тих, хто вчинив адміністративні правопорушення, передбачені гл.15, збільшилася з 437 до 577 тис. або в 1,3 рази, то кількість правопорушників, притягнутих до адміністративної відповідальності за діяння, передбачені гл.12, зросла з 108 до 868 тис. або у 8 разів. У 1996-1997 рр. чисельність адміністративних правопорушень у галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузі фінансів і підприємницькій діяльності (гл.12) зазнала різких коливань (1996 р. -15,4%, 1997 р. - +23,7%), в результаті чого був зафіксований найвищий показник за період – 908 тис. Починаючи з 1998 р. кількість адміністративних правопорушень цієї категорії постійно скорочувалася до 2002 р. (396 тис. осіб або у 2,3 рази менше рівня 1998 р.), а у 2003. відбулося її збільшення до 460 тис. Натомість кількість адміністративних правопорушень у сфері встановленого порядку управління (гл.15) протягом 1996-2003 рр. була достатньо стабільною (коливалася в межах від 515 до 576 тис.).

Таким чином, можна зробити висновок, що кількість протиправних діянь у сфері встановленого порядку управління є досить стабільною і не піддається значним коливанням внаслідок змін карної політики держави. Причиною такої стабільності є те, що суспільні відносини в цій сфері та коло правопорушень, які в ній зазвичай скоюються, є цілком усталеними і не можуть зазнавати значних змін у короткий строк. Разом з тим, подальша розбудова ринкових соціально-економічних відносин може призвести до ускладнення порядку управління, виникнення нових галузей управління та видів управлінської діяльності, що, в свою чергу, може згодом призвести до зростання кількості адміністративних правопорушень в цій сфері.

Динаміка адміністративних правопорушників, що вчинили протиправні діяння в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузі фінансів і підприємницькій діяльності, в основному збігається з динамікою загальної кількості адміністративних правопорушників, тобто тут проявляється та ж закономірність, що обумовлює динаміку найбільш розповсюджених видів адміністративних правопорушень.

Далі за ступенем розповсюдженості йдуть протиправні діяння в галузях охорони праці і здоров'я населення (гл.5) та охорони природи, використання природних ресурсів, охорони пам'яток історії та культури (гл.7). На них припадало в середньому за аналізований період відповідно 1,8% та 1,3% від загальної кількості осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення. Слід зазначити, що частка адміністративних правопорушників обох зазначених категорій щодо загальної сукупності таких правопорушників за останні три роки періоду, що аналізується, дещо збільшилася. Зокрема, частка адміністративних правопорушників в сфері охорони праці і здоров'я населення у 1992 р. становила 1,5%, у 1995 р. – 0,7%, а у 1999-2003 рр. – зросла з 1,6% до 3,5%. Частка осіб, які вчинили протиправні діяння в сферах охорони природи, використання природних ресурсів, охорони пам'яток історії та культури змінювалася аналогічним чином – 1992 р. – 1,1%, 1995 р. – 0,7%, протягом 1999-2003 рр. – зростання з 1,2% до 2,2%.

Вырезано. Для заказа доставки полной версии работы воспользуйтесь поиском на сайте <http://www.mydisser.com/search.html>

З таблиці 3.4 видно, що 9 з 10 складів в переліках найбільш поширених адміністративних правопорушень у 1995 та 2003 рр. збігаються, хоча їх динаміка мала різний характер. Найбільш поширеними в обох переліках є безквитковий проїзд (ст.135) та перевищення водіями транспортних засобів швидкості руху, невиконання сигналів регулювання дорожнього руху, порушення правил перевезення людей та інших правил дорожнього руху (ст.122). У 1995 р. було зареєстровано 8 млн. 644 тис. правопорушників по ст.135 КУпАП (38,6% від загальної кількості адміністративних правопорушників) та 5 млн. 99 тис. – по ст.122 КУпАП (22,8%).

Тобто зазначені два види правопорушень становили понад 61,4% всіх адміністративних правопорушень, зареєстрованих в Україні.

Таблиця 3.4

Переліки 10 найбільш розповсюджених видів адміністративних правопорушень, ранжирувані за кількістю осіб, щодо яких було прийняте рішення про накладення адміністративного стягнення за їх вчинення, у 1995 та 2003 рр. (тис. осіб)¹

1995 рік			2003 рік		
Види правопорушень, передбачені певною статтею КУпАП або іншим нормативно-правовим актом	Кількість правопорушників (тис. осіб)	Частка від загальної кількості правопорушників (у %)	Види правопорушень, передбачені певною статтею КУпАП або іншим нормативно-правовим актом	Кількість правопорушників (тис. осіб)	Частка від загальної кількості правопорушників (у %)
Безквитковий проїзд (ст.135)	8644	38,6	Перевищення водіями транспортних засобів швидкості руху, невиконання сигналів регулювання дорожнього руху, порушення правил перевезення людей та інших правил дорожнього руху (ст.122)	2118	29,8
Перевищення водіями транспортних засобів швидкості руху, невиконання сигналів регулювання дорожнього руху, порушення правил перевезення людей та інших правил дорожнього руху (ст.122)	5099	22,8	Безквитковий проїзд (ст.135)	803	11,3
Розпивання спиртних напоїв у громадських місцях і поява в громадських місцях у п'яному вигляді (ст.178)	1417	6,3	Порушення правил дорожнього руху пішоходами, велосипедистами, возіями та іншими особами (ст.127)	618	8,7
Порушення правил дорожнього руху пішоходами, велосипедистами, водіями та іншими особами (ст.127)	1346	6	Розпивання спиртних напоїв у громадських місцях і поява в громадських місцях у п'яному вигляді (ст.178)	451	6,4
Порушення водіями правил експлуатації транспортних засобів, правил користування ременями безпеки або мотошоломами (ст.121)	1090	4,9	Порушення водіями правил експлуатації транспортних засобів, правил користування ременями безпеки або мотошоломами (ст.121)	294	4,1
Дрібне хуліганство (ст.173)	542	2,4	Порушення Закону України "Про державну податкову службу"	258	3,6
Керування транспортними засобами особами, які не мають права керування або водіями, які не мають при собі	519	2,3	Дрібне хуліганство (ст.173)	234	3,3

¹ Примітка 1. Всі показники отримані або розраховані на основі даних, наведених у наступних виданнях [87, 95].

1995 рік			2003 рік		
Види правопорушень, передбачені певною статтею КУпАП або іншим нормативно-правовим актом	Кількість правопорушників (тис. осіб)	Частка від загальної кількості правопорушників (у %)	Види правопорушень, передбачені певною статтею КУпАП або іншим нормативно-правовим актом	Кількість правопорушників (тис. осіб)	Частка від загальної кількості правопорушників (у %)
чи не пред'явили для перевірки відповідних документів (ст.126)					

Продовження табл. 3.4

1995 рік			2003 рік		
Види правопорушень, передбачені певною статтею КУпАП або іншим нормативно-правовим актом	Кількість правопорушників (тис. осіб)	Частка від загальної кількості правопорушників (у %)	Види правопорушень, передбачені певною статтею КУпАП або іншим нормативно-правовим актом	Кількість правопорушників (тис. осіб)	Частка від загальної кількості правопорушників (у %)
Порушення Закону України "Про державну податкову службу	513	2,3	Керування транспортними засобами або суднами особами, які перебувають у стані сп'яніння (ст.130)	192	2,7
Керування транспортними засобами або суднами особами, які перебувають у стані сп'яніння (ст.130)	356	1,6	Порушення санітарно-гігієнічних і санітарно-протиепідемічних правил і норм (ст. 42)	168	2,4
Інші порушення правил дорожнього руху (ст.125)	254	1,1	Керування транспортними засобами особами, які не мають права керування, або водіями, які не мають при собі чи не пред'явили для перевірки відповідних документів (ст.126)	152	2,1

Вырезано. Для заказа доставки полной версии работы воспользуйтесь поиском на сайте <http://www.mydisser.com/search.html>

Адміністративні правопорушники, яких було притягнуто до відповідальності в кількості від 5 до 10 тис., вчинили 20 складів адміністративних правопорушень. Це, зокрема, введення в обіг продукції, щодо якої немає сертифікату відповідності або свідоцтва про визнання відповідності чи декларації про відповідність, а також неправомірне застосування національного знаку відповідності (ст.170-1), порушення порядку заняття підприємницькою або господарською діяльністю (ст. 164), недодержання державних стандартів, норм і правил під час проектування і будівництва (ст. 96) тощо.

Далі йдуть три групи складів адміністративних правопорушень, які вчинялися найрідше. Від 1 до 5 тис. осіб вчинили 46 складів адміністративних правопорушень, від 500 до 1 тис. – 20, менше 500 осіб – 150.

З останніх даних випливає, що 174 склади адміністративних правопорушень (ми додали до 150 ті склади, за якими протягом 2003 року не була притягнута до адміністративної відповідальності жодна особа), або більше половини від загальної кількості таких складів, закріплених в КУпАП, застосовуються на практиці дуже рідко або не застосовуються взагалі. Можна припустити, що їхнє включення свого часу до Кодексу не мало достатніх соціально-економічних, правових та організаційних підстав і було не обґрунтованим. Це зокрема призвело до надмірного збільшення обсягу КУпАП, значно ускладнило його застосування.

Наведені статистичні дані дають підстави для значного скорочення переліку складів адміністративних правопорушень, що містяться в чинному КУпАП або плануються до включення у новий Кодекс, за рахунок усунення складів адміністративних правопорушень, які рідко застосовуються.

На нашу думку, відповідної оцінки з точки зору можливого виключення з КУпАП потребують склади адміністративних правопорушень, які вчиняють за рік по країні менше 50 осіб, зокрема:

- невиконання розпоряджень державного або іншого органу про працевлаштування (ст.188-1);
- несвоєчасне здавання виторгу (ст.164-4);
- порушення правил навчання карате (ст. 196);
- порушення вимог щодо охорони середовища перебування і шляхів міграції, переселення, акліматизації та схрещування диких тварин (ст.87);
- порушення порядку взяття на облік та строків заселення жилих будинків і жилих приміщень (ст.149);
- порушення умов і правил, що регламентують діяльність у галузі зв'язку, передбачену ліцензіями (ст.145);
- знищення або пошкодження відмежувальних знаків у лісах (ст.75);
- ненадання інформації для ведення колективних переговорів і здійснення контролю за виконанням колективних договорів, угод (ст.41-3);

- порушення правил відкриття поліграфічних і штемпельно-граверних підприємств, придбання, збуту, використання, обліку і зберігання розмножувальної техніки (ст.189);
  - порушення правил створення, поповнення, зберігання, використання або державного обліку зоологічних, ботанічних колекцій та торгівлі ними (ст.88-2);
  - недотримання вимог щодо ефективного використання паливно-енергетичних ресурсів (ст. 101-1);
  - порушення порядку та умов надання послуг зв'язку в мережах загального користування (ст.148-2) та інші.
- **Вырезано. Для заказа доставки полной версии работы воспользуйтесь поиском на сайте <http://www.mydisser.com/search.html>**

3) у наведених даних чітко проявляється соціально-правова природа адміністративної відповідальності як заходу оперативного реагування держави на дрібні правопорушення і попередження більш серйозних протиправних діянь;

4) високий рівень розповсюдженості адміністративних правопорушень вимагає здійснення відповідних заходів щодо їх попередження.

У динаміці кількості осіб, які вчинили адміністративні правопорушення і отримали адміністративні стягнення протягом 1992-2003 рр., чітко простежуються три періоди. Перший (1992-1995 рр.) характеризується інтенсивним щорічним зростанням кількості адміністративних правопорушників (1995 р. – 22 млн. 401 тис. осіб, зростання порівняно з рівнем 1992 р. у 2,3 рази), другий (1996-2001 рр.) – настільки ж інтенсивним їх зменшенням (2001 р. – 6 млн. 384 тис. осіб, зменшення у 3,5 рази порівняно з рівнем 1995 р.), третій (2002-2003 рр.) – деяким зростанням кількості осіб, які вчинили адміністративне правопорушення і отримали адміністративне стягнення (2003 р. – 7 млн. 97 тис. осіб або +11,2% порівняно з рівнем 2001 р.). Така динаміка пояснюється змінами рівня активності органів, уповноважених виявляти адміністративних правопорушників та накладати на них стягнення, який знижувався протягом 1996-2001 рр., а в останні два роки дещо зріс,

а також збільшенням кількості складів адміністративних проступків в КУпАП та інших нормативно-правових актах.

Протягом 1995-2003 рр. відсоток правопорушників, до яких було застосовано реальне покарання, в сфері адміністративної відповідальності був дуже значним (в середньому щороку 96,2% осіб від загальної кількості правопорушників, відносно яких були винесені постанови або рішення). Це свідчить про високий рівень дотримання принципу невідворотності покарання у сфері адміністративної відповідальності.

Спостерігається поки що незначна тенденція до зменшення частки осіб, на яких було накладено адміністративне стягнення серед всіх осіб, щодо яких було винесено постанови (рішення) у зв'язку з вчиненням ними адміністративного правопорушення. Різниця між щорічними показниками (1995 р. – 98,6%; 2003 р. – 94,3%) відбиває початок процесу гуманізації карної політики у сфері адміністративної відповідальності, який вже досить помітно проявляється у сфері кримінальної відповідальності.

Відбулося значне скорочення практики закриття справ та передачі матеріалів про адміністративні правопорушення на розгляд громадської організації або трудового колективу, яке пов'язане з докорінними змінами їхньої ролі у суспільстві, переходом функції протидії правопорушенням до виключної компетенції відповідних державних органів. Такий стан справ зумовлює необхідність внесення відповідних змін до чинного КУпАП або проекту нового Кодексу України про адміністративні правопорушення, зокрема виключення з КУпАП можливості передачі матеріалів про адміністративне правопорушення на розгляд громадської організації чи трудового колективу (ст. 21 КУпАП) як такого заходу, що суперечить сучасним соціально-економічним умовам життя суспільства.

Статистичні дані свідчать про існування певної закономірності, згідно з якою до числа адміністративних правопорушень постійно відноситься стабільна частка протиправних діянь, які знаходяться на межі адміністративного правопорушення та злочину і розмежування яких не завжди можна зробити відразу після їх виявлення. За результатами розгляду таких матеріалів остаточно визначається вид

правопорушення, яке має місце в даному випадку, і процесуальна форма подальшого їх розгляду.

Державна статистична звітність щодо притягнення до адміністративної відповідальності потребує подальшого вдосконалення, зокрема шляхом її доповнення показником кількості осіб, які вчинили адміністративне правопорушення, але не були притягнуті до адміністративної відповідальності через закінчення встановлених ст. 38 КУпАП строків давності.

Найбільш поширеними є адміністративні правопорушення на транспорті, в галузі шляхового господарства та зв'язку (понад 70% осіб, на яких в середньому щороку було накладено адміністративне стягнення, вчинили їх в цій сфері) та в сфері громадського порядку і громадської безпеки (13,6%). Саме правопорушення в двох зазначених сферах визначали рівень та динаміку процесу вчинення адміністративних правопорушень в країні за останні 12 років, і саме зменшення їхньої кількості зумовило зміни у динаміці загальної кількості осіб, притягнутих до адміністративної відповідальності і підданих адміністративним стягненням протягом аналізованого періоду.

Вырезано. Для заказа доставки полной версии работы воспользуйтесь поиском на сайте <http://www.mydisser.com/search.html>

Як свідчить практика, штраф та попередження були, є і мають залишатися основними видами адміністративного стягнення, яке застосовується у разі скоєння адміністративного правопорушення. Саме ці стягнення повною мірою відповідають правовій природі та соціальній ролі адміністративної відповідальності. Має місце тенденція розширення практики застосування попередження за вчинення адміністративних правопорушень (у 1995 р. частка від загальної кількості покараних – 2,9%, у 2003 р. – 12,6%). В умовах суттєвого зниження рівня матеріальної забезпеченості та навіть зубожіння більшості населення певне обмеження застосування штрафу є неминучим, і найбільш прийнятною заміною штрафу є саме попередження.

Інші види адміністративного стягнення, передбачені КУпАП, мають досить обмежену сферу застосування. Протягом 1995-2003 рр. адміністративному арешту

піддавалося щороку в середньому 1,4% тих, хто отримав адміністративне стягнення. Хоча слід підкреслити, що абсолютні показники кількості арештованих були досить значними і стабільними.

Конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, а також грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення, як основне стягнення, та виправні роботи застосовуються на практиці дуже рідко. Органи, які накладають адміністративні стягнення, йдуть шляхом скорочення використання конфіскації як основного стягнення, але досить часто призначають її як додаткове стягнення.

За своїми основними ознаками (спричинення значної шкоди інтересам особи, тривалістю тощо) ці стягнення ближче до кримінального покарання. Слід зазначити, що однорідні покарання передбачені у ст.ст. 55, 57, 59 та 60 КК України. Згідно з сучасною практикою Європейської комісії з прав людини та Європейського суду з прав людини, вони належать до так званої "кримінальної сфери". Все це дає підстави для постановки питання про виключення цих заходів з числа адміністративних стягнень.

Зазначена пропозиція стосується і оплатного вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення. На даний час цей вид стягнення практично втратив своє значення.

3.2. Вдосконалення правового регулювання адміністративної відповідальності в праві України

В основу правового регулювання інституту адміністративної відповідальності покладені Конституція України, відповідні законодавчі та підзаконні акти. У зв'язку з цим питання щодо вирішення проблем його вдосконалення повинно розглядатися через призму особливостей відповідних законів та інших нормативно-правових актів України.

Специфіка впливу зазначеного інституту на правові відносини знаходить свій прояв через характер правових норм, суб'єктів відповідальності та сфер його застосування.

Враховуючи зазначене, пропонується визначити наступні загальні напрями удосконалення правового регулювання адміністративної відповідальності:

- удосконалення матеріальних та процесуальних норм права (залежно від характеру правових норм, дія яких спрямована на регламентування адміністративної відповідальності);
- удосконалення адміністративної відповідальності фізичних та юридичних осіб (залежно від суб'єкту відповідальності);
- удосконалення інституту адміністративної відповідальності в окремих сферах управлінської діяльності (залежно від сфер застосування адміністративної відповідальності).

– **Вырезано. Для заказа доставки полной версии работы воспользуйтесь поиском на сайте <http://www.mydisser.com/search.html>**

Крім того, п. 7 ч. 1 ст. 11 Закону України від 4 грудня 1990 р. "Про державну податкову службу в Україні" [18] надає право органам державної податкової служби в установленому законом порядку застосовувати до підприємств, установ, організацій і громадян фінансові санкції у порядку та розмірах, встановлених законом, а до банків або юридичних осіб, фізичних осіб-суб'єктів підприємницької діяльності, які у встановлений законом строк не повідомили про відкриття або

закриття рахунків у банках, штрафні санкції у розмірі двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Згідно з Положенням про порядок накладення та стягнення штрафів за порушення законодавства про захист прав споживачів, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2002 року № 1177, виготовлення, реалізація товару, виконання роботи, надання послуги, що не відповідає вимогам нормативних документів стосовно безпеки для життя, здоров'я та майна споживачів і навколишнього природного середовища, передбачає накладення штрафу у розмірі 300 відсотків вартості виготовленої або одержаної для реалізації партії товару, виконаної роботи, наданої послуги, але не менше двадцяти п'яти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а у разі, якщо законодавством суб'єкт господарської діяльності звільнений від ведення обов'язкового обліку доходів і витрат, – у розмірі п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян [79].

На вирішення питань щодо порядку накладення адміністративних стягнень на юридичних осіб спрямовані також приписи Положення про порядок накладення штрафів на підприємства, установи і організації за порушення нормативних актів про охорону праці, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 1993 року № 754. Наприклад, згідно п. 5 цього Положення посадові особи Держнаглядохоронпраці накладають штрафи на підприємства у таких розмірах: голова Держнаглядохоронпраці – до 2 відсотків місячного фонду заробітної плати підприємства, з якого стягується штраф; заступники голови Держнаглядохоронпраці – до 1,5 відсотка місячного фонду заробітної плати підприємства, з якого стягується штраф; начальники територіальних управлінь – до 1 відсотка місячного фонду заробітної плати підприємства, з якого стягується штраф. Максимальний розмір штрафу, що накладається на підприємство, не може перевищувати 2 відсотків місячного фонду заробітної плати підприємства [76].

Зазначені приклади свідчать про той факт, що чинне законодавство, на відміну від норм КУпАП, передбачає притягнення до відповідальності не тільки фізичних, а й юридичних осіб, що цілком обґрунтовано в умовах розвитку ринкової економіки. У них є всі елементи, характерні для юридичної відповідальності: порушення;

несприятливі наслідки у вигляді штрафу; порушник, яким можуть виступати юридичні особи, в тому числі державні органи; органи (посадові особи), уповноважені накладати стягнення (органи податкової інспекції, комісії з захисту прав споживачів тощо), а також ознаки, характерні саме для адміністративної відповідальності. Це й нерівність сторін (юридична особа підконтрольна в певній сфері своєї діяльності державному органу), і спрощена процедура накладення стягнення.

В той же час, безпосередньо законодавче регулювання адміністративної відповідальності юридичних осіб в Україні на сьогоднішній день є ще недостатнім та розрізненим. Загальні положення, принципи та механізм притягнення їх до адміністративної відповідальності у нормативно-правових актах майже повністю відсутні. В деяких випадках юридичні особи несуть відповідальність нарівні з фізичними особами (громадянами-підприємцями). Немає системності й у видах санкцій, що застосовуються до юридичних осіб.

На сьогоднішній день правовий статус юридичних осіб як суб'єктів відповідальності та проступки, скоєні ними, в діючому КУпАП не визначені. В той же час, нормотворча практика засвідчує регламентацію цього інституту через окремі акти як адміністративного, так й інших галузей законодавства, що, на наш погляд, негативно впливає на ефективність адміністративної відповідальності. Наприклад, законодавець фактично визначив в Господарському кодексі України (ГК), який прийнято 16 січня 2003 року, адміністративно-господарські санкції (глава 27) та відповідальність за порушення антимонопольно-конкурентного законодавства (глава 28) щодо суб'єктів господарювання [5].

Вырезано. Для заказа доставки полной версии работы воспользуйтесь поиском на сайте <http://www.mydisser.com/search.html>

виключення таких видів існуючих стягнень, як оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину; конфіскація (за виключенням застосування її

в якості додаткового адміністративного стягнення); виправні роботи; адміністративний арешт;

закріплення двох систем стягнень: для фізичних осіб - попередження, штраф, громадські роботи (замість виправних робіт), конфіскація як додаткове стягнення; для юридичних осіб - попередження, штраф, припинення чи призупинення певного виду діяльності, конфіскація.

Крім того, в даному Кодексі необхідно обов'язково передбачити механізм, який би забезпечував концентрацію всіх норм, що встановлюють адміністративну відповідальність, у відповідності до об'єкту проступку, що відповідало б його призначенню як єдиного кодифікованого законодавчого акту, який встановлює адміністративну відповідальність за скоєння адміністративних проступків. При цьому слід дуже уважно підійти до ревізії адміністративних проступків. На наш погляд, доцільно виключити з їх переліку протиправні діяння, які за своїм характером та ступенем суспільної небезпеки є малозначущими проступками, а також ті, що рідко застосовуються.

Здійснення заходів адміністративної відповідальності слід покласти на органи державної виконавчої влади, їх спеціалізовані колегіальні органи та відповідних посадових осіб, які в змозі забезпечити оперативність розгляду справ про адміністративні проступки, а також на адміністративні суди.

Судову процедуру розгляду справ про адміністративні проступки і накладення адміністративних стягнень з урахуванням вимог ст. 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. доцільно передбачити в разі, коли правопорушник не згоден на адміністративну процедуру прийняття рішення по справі, а також, коли він бажає оскаржити рішення, прийняте органом державної виконавчої влади. Крім того, як зазначалося раніше, судовий розгляд справи необхідний у випадках застосування таких стягнень, як громадські роботи, припинення чи призупинення певного виду діяльності та конфіскація.

Ефективне функціонування інституту адміністративної відповідальності не можливе без відповідного удосконалення адміністративно-процесуального законодавства. З урахуванням викладеного та у розвиток Концепції адміністративної

реформи в Україні вважається за необхідне прийняти Адміністративно-процесуальний кодекс України, який би регламентував правове положення адміністративних судів та організацію їх діяльності, закріплював правовий статус учасників судового процесу, доказів, а також регулював адміністративне судочинство в суді першої інстанції, перегляд судових рішень та їх звернення до виконання. Ця позиція знайшла відповідну підтримку серед науковців [114, С. 113; 154, С. 498].

Тому, на нашу думку, доцільно підтримати проект такого Кодексу, підготовлений робочою групою Верховного Суду України на чолі з першим заступником Голови Верховного суду України Стефанюком В.С., в якому відображені зазначені питання [84].

Таким чином, підтримуючи в цілому необхідність та напрями проведення систематизації адміністративного законодавства і, зокрема, інституту адміністративної відповідальності, на наш погляд, в процесі його кодифікації доцільно розмежувати норми матеріального та процесуального права, виділити їх відповідно в Кодекс України про адміністративні проступки та Адміністративний процесуальний кодекс України. Це дозволить належним чином упорядкувати існуюче адміністративне законодавство, уникнути чисельності та дублювання його норм, зробить його дію значно ефективнішою.

ВИСНОВКИ

Побудова демократичної та правової держави в Україні в першу чергу передбачає забезпечення правової захищеності громадян, створення всіх умов для того, щоб вони могли безперешкодно користуватися наданими їм правами та належним чином виконувати свої обов'язки.

Здійснюючи правове регулювання суспільних відносин, держава проводить удосконалення всього національного законодавства, в тому числі адміністративного, приводить його у відповідність до внутрішньодержавних потреб сьогодення та міжнародно-правових вимог.

Особливого значення сьогодні набуває зміцнення законності та правопорядку в країні, посилення боротьби з правопорушеннями. Одним із засобів забезпечення цього процесу має стати інститут адміністративної відповідальності. В основу його правового регулювання покладені Конституція України, відповідні законодавчі та підзаконні акти. У зв'язку з цим питання щодо вирішення проблем його правового регулювання повинно розглядатися через призму особливостей відповідних законів та інших нормативно-правових актів України, сфер їх застосування, суб'єктів відповідальності та їх правового статусу.

При цьому слід зауважити, що розвиток правового регулювання інституту адміністративної відповідальності в Україні характеризується постійним розширенням кола суспільних відносин, які підлягають захисту адміністративно-правовими санкціями, збільшенням кількості складів адміністративних проступків, розпорошеністю значної кількості нормативно-правового матеріалу та не повною відповідністю потребам сьогодення. Це, в свою чергу, потребує належної систематизації адміністративного законодавства.

Реалізація адміністративної відповідальності на практиці відбувається у формі правозастосування, тобто владної діяльності уповноважених органів та посадових осіб, яка полягає у застосуванні правових норм до конкретних фактів вчинення протиправних юридично значимих дій.

Найбільш повну і точну характеристику практики застосування адміністративної відповідальності можна отримати тільки шляхом аналізу узагальнених статистичних даних щодо усієї сукупності конкретних випадків її застосування протягом певного періоду. Такий аналіз дозволяє усунути всі випадкові факти і виявити закономірності зазначеного процесу, визначити реальну практичну сутність та роль адміністративної відповідальності в суспільстві.

Результатом дисертаційного дослідження, виконаного на основі теоретичного аналізу ряду галузей національного права, законодавства України та практики його застосування, є зроблені автором висновки та сформульовані пропозиції, спрямовані на удосконалення правового регулювання адміністративної відповідальності в праві України.

До найбільш суттєвих висновків і пропозицій дисертаційного дослідження, на думку автора, слід віднести наступні.

1. Адміністративна відповідальність як різновид юридичної відповідальності являє собою врегульовані нормами права відносини між державою в особі органів адміністративної юрисдикції і відповідних посадових осіб та особою, яка скоїла адміністративне правопорушення, що знаходять свій вираз у застосуванні до правопорушника заходів державного примусу у вигляді адміністративних стягнень, які тягнуть за собою несприятливі наслідки особистого, майнового та іншого характеру і владний осуд винного суб'єкта з метою попередження та припинення адміністративних правопорушень.

2. Адміністративна відповідальність характеризується фактичною (адміністративним проступком) та нормативною (правовою нормою, що закріплює склад адміністративного проступку) підставами, відсутністю службової підпорядкованості між правопорушником та органом (посадовою особою), що застосовує ту чи іншу санкцію адміністративно-правової норми, а також особливим порядком притягнення до адміністративної відповідальності.

3. Специфічні особливості адміністративної відповідальності найбільшою мірою виявляються за допомогою її порівняння й відмежування від інших видів юридичної відповідальності. В основу такого розмежування зазначених видів

юридичної відповідальності доцільно покласти ознаки адміністративного правопорушення (суспільна небезпека, протиправність, винність, караність) та ознаки складу адміністративного правопорушення (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона).

3.1. Адміністративна та дисциплінарна відповідальність якісно відрізняються одна від одної і чітко розмежовуються за всіма відмінними властивостями.

3.1.1. Одним із головних критеріїв відмежування адміністративної відповідальності від інших видів юридичної відповідальності, у тому числі дисциплінарної, є ступінь суспільної небезпеки адміністративного проступку, юридичним виразом якого є його протиправність, тобто необхідність порушення встановлених державою відповідних правил поведінки, визначених нормами як адміністративного, так і інших галузей права. В той же час, протиправність дисциплінарного проступку, на відміну від адміністративного, як правило, не носить конкретного характеру, вираженого в чітко сформульованих юридичних складах. Винятками є окремі склади дисциплінарних проступків, такі, як прогул та з'явлення на роботі в нетверезому стані.

3.1.2. Адміністративним проступком визнається тільки винне діяння, яке характеризується як обов'язковими, так і супроводжуваними його ознаками та обставинами. Зокрема, до них можуть бути віднесені обставини, що виключають, пом'якшують або обтяжують адміністративну відповідальність за адміністративне правопорушення. В той же час, на відміну від адміністративного законодавства, в дисциплінарному зазначені обставини не визначені, що, на наш погляд, негативно відображається на ефективності та об'єктивності визначення вини правопорушника, а також застосуванні заходів дисциплінарної відповідальності.

3.1.3. Однією з ознак адміністративної відповідальності є караність, специфіка якої залежить від характеру правопорушення, а також суб'єкта відповідальності і знаходить свій прояв через систему відповідних стягнень.

3.1.4. Об'єктом адміністративного правопорушення є суспільні відносини, які виникають і розвиваються в сфері зовнішнього державного управління, що, на відміну від об'єкту дисциплінарного проступку, не пов'язане з виробничою,

службовою, навчальною та іншою діяльністю винного. Об'єкт дисциплінарного проступку, як правило, обмежується межами внутрішньо-управлінських, трудових відносин.

3.1.5. Ознаки об'єктивної сторони адміністративного та дисциплінарного проступків в цілому співпадають, однак відрізняються між собою характером та ступенем суспільної небезпеки. Крім того, всі правопорушення, за які передбачена адміністративна відповідальність, знайшли своє закріплення через конкретні склади, які визначені в чинному адміністративному законодавстві, в той час, коли склади дисциплінарних проступків (в тому числі об'єктивна сторона), як правило, в дисциплінарному законодавстві не відображені, не дивлячись на широку практику їх застосування.

3.1.6. Суб'єктами адміністративних правопорушень в Україні є як фізичні, так і юридичні особи.

3.1.7. Характеризуючи суб'єктів адміністративних та дисциплінарних правопорушень, слід мати на увазі, що при дисциплінарній відповідальності існує службова підпорядкованість між особою, яка притягається до цього виду відповідальності, і особою, котра застосовує заходи дисциплінарної відповідальності, тобто суб'єктом дисциплінарного проступку є член визначеного стійкого колективу, а суб'єктом контролю та примусу — власник або уповноважений ним орган. В той же час, при адміністративній відповідальності така підпорядкованість відсутня, оскільки відсутні стійкі організаційні зв'язки між правопорушником та суб'єктом контролю й примусу. Враховуючи зазначене, коло суб'єктів дисциплінарної відповідальності значно вужче, ніж адміністративної.

3.1.8. Складовими суб'єктивної сторони як для адміністративних, так і для дисциплінарних проступків є вина, мотив та мета. При цьому виною юридичної особи за скоєне адміністративне правопорушення виступає психічне ставлення осіб, які перебувають у безпосередніх організаційно-правових відносинах з нею, причетних до протиправних діянь, виражених в актах юридичної особи, що завдали шкоди суспільним відносинам в сфері порядку управління.

3.1.9. Заслугує на увагу питання стосовно притягнення до адміністративної відповідальності військовослужбовців і призваних на збори військовозобов'язаних, а також осіб рядового і начальницького складів органів внутрішніх справ. Згідно ст. 15 КУпАП зазначені особи несуть відповідальність за скоєння адміністративних правопорушень за дисциплінарними статутами. Подібний підхід законодавця порушує принцип рівності всіх громадян перед законом (ст. 24 Конституції України) і дає можливість зазначеним особам уникати адміністративної відповідальності, а у випадках притягнення їх до цього виду відповідальності на загальних підставах – найбільш тяжких стягнень - виправних робіт, адміністративного арешту, а в окремих випадках – штрафу (обмежившись тільки попередженням). З урахуванням зазначеного, пропонується виключити ст. 15 в зазначеній редакції з Кодексу України про адміністративні правопорушення.

3.1.10. Відмежування адміністративної відповідальності від дисциплінарної проводиться також за специфікою процедур її здійснення та застосування санкцій, а також правовими наслідками. Під час притягнення особи до адміністративної відповідальності процесуальна діяльність суб'єктів розвивається послідовно і має відповідні стадії, які чітко регламентовані в чинному адміністративному законодавстві, в той час, коли дисциплінарне провадження не формалізоване. Вибір санкції залишається за керівником. Крім того, на відміну від провадження у справах про адміністративні порушення, в дисциплінарному провадженні встановлення факту проступку здійснюється не на основі протоколів, а достатньо пояснення винної особи. Якщо адміністративне стягнення може бути накладене в стислий термін – негайно чи не пізніше двох місяців з дня скоєння проступку, то дисциплінарне законодавство встановлює більш тривалі терміни, причому розрізняються терміни з дня скоєння та з дня виявлення проступку.

3.2. Адміністративна та цивільна відповідальність мають у ряді випадків певні схожі ознаки, які обумовлені їх належністю до одного інституту – інституту юридичної відповідальності. Вони мають однакові структурні елементи, які в той же час суттєво розрізняються за змістом, характером діяння, юридичним значенням

суспільно небезпечних наслідків, об'єктами посягання, метою, заходами та процедурою застосування відповідальності.

3.2.1. Адміністративна відповідальність має на меті покарання осіб за вчинення протиправних діянь, які посягають на публічно-правові інтереси. Цивільна відповідальність призначена для поновлення прав учасників цивільного обігу та компенсування їхніх збитків, що виникли внаслідок правопорушення. Відповідно, по-різному визначаються санкції за конкретні адміністративні та цивільні правопорушення та їх розмір.

3.2.2. Суттєва різниця між адміністративною та цивільною відповідальністю існує в процедурі притягнення правопорушників до відповідальності, розгляді факту вчинення правопорушення та накладенні стягнення. Зокрема, у припиненні адміністративних правопорушень, притягненні винних осіб до відповідальності і накладенні на них стягнень основну роль відіграють органи державної виконавчої влади. Притягнення до цивільної відповідальності здійснюється за позовом потерпілої сторони, розгляд таких справ здійснюється тільки судом, процедура розгляду відбувається на основі змагальності сторін і за їх активної участі. В разі недосягнення ними згоди суд виносить рішення по справі.

3.3. Кримінальна та адміністративна відповідальність схожі між собою за фактичною підставою відповідальності – наявністю у діях особи складу адміністративного проступку або складу злочину, їх основними ознаками та загальними ознаками протиправних діянь обох видів (суспільна небезпека, протиправність, караність та винність).

3.3.1. Основним критерієм розмежування злочину та адміністративного правопорушення є ступінь суспільної небезпеки цих діянь. Більшість адміністративних правопорушень відрізняється від злочинів меншим ступенем суспільної небезпеки, відсутністю великої шкоди для суспільства, яку завдають йому злочини. Різниця у ступені суспільної небезпеки відбивається у всіх ознаках протиправних діянь обох видів: об'єкті, об'єктивній стороні, суб'єкті та суб'єктивній стороні.

3.3.2. Важливою відмінністю між суб'єктами адміністративної та кримінальної відповідальності є те, що кримінальна відповідальність застосовується тільки до

фізичних осіб, тоді як до адміністративної відповідальності можуть притягуватися й юридичні особи.

3.3.3. Порівняльний аналіз норм адміністративного та кримінального законодавства дає підстави запропонувати включити до обставин, що виключають адміністративну відповідальність, як це зроблено у кримінальному законі: затримання особою інших осіб, які вчинили правопорушення, фізичний або психічний примус, а також виконання законного наказу або розпорядження.

3.3.4. Досить схожими в обох видах відповідальності є також переліки адміністративних стягнень і кримінальних покарань, правила їх застосування, окремі стадії та процедури процесу притягнення до відповідальності і призначення покарання. На нашу думку, в даний час ця близькість є надмірною, оскільки в результаті неї адміністративна відповідальність набула деяких невластивих їй ознак, певною мірою втративши при цьому якісну цілісність та своєрідність. Це зумовлює необхідність серйозного реформування, в першу чергу, інституту адміністративної відповідальності.

3.3.5. Необхідно переглянути чинний перелік адміністративних проступків і виключити з нього діяння, які за своїм характером та ступенем суспільної небезпеки є малозначущими, а також ті, що рідко застосовуються. Перелік адміністративних стягнень доцільно обмежити, залишивши в ньому лише ті, які є за змістом попереджувально-виховними, не зачіпають суттєвих матеріальних та особистих інтересів громадян та можуть бути швидко реалізовані без застосування тривалої процедури (наприклад, попередження та штраф у незначному розмірі).

4. Правова основа адміністративної відповідальності в Україні включає в себе Конституцію України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, законодавчі та інші нормативно-правові акти. Сучасний стан правового регулювання цього інституту не повністю відповідає потребам сьогодення, оскільки характеризується збереженням тенденції множинності правової бази адміністративної відповідальності; існуванням ряду підзаконних нормативно-правових актів про адміністративну відповідальність, що прямо суперечить Конституції України; фактичним знеціненням статусу КУпАП як єдиного

кодифікованого нормативно-правового акту в цій сфері; юридико-технічною недосконалістю ряду відсильних приписів щодо адміністративної відповідальності.

5. Вдосконалення правового регулювання адміністративної відповідальності вимагає проведення систематизації адміністративного законодавства, зокрема його кодифікації, у ході якої доцільно розмежувати норми матеріального та процесуального права, виділити їх відповідно в Кодекс України про адміністративні проступки та Адміністративно-процесуальний кодекс України. Це дозволить належним чином упорядкувати існуюче адміністративне законодавство, уникнути чисельності та дублювання його норм, зробить його дію значно ефективнішою.

6. Розглядаючи адміністративний проступок як різновид адміністративного правопорушення, за скоєння якого встановлено адміністративну відповідальність, доцільно включити такий термін до назви нового кодексу і визначити його як Кодекс України про адміністративні проступки, в якому мають знайти належне відображення зазначені автором пропозиції. Зокрема, пропонується наступна структура нового Кодексу України про адміністративні проступки (в загальному вигляді):

I. Загальна частина.

Розділ 1. Загальні положення.

Розділ 2. Адміністративне правопорушення та його види.

Розділ 3. Суб'єкти адміністративної відповідальності.

Розділ 4. Обставини, що виключають протиправність діяння.

Розділ 5. Звільнення від адміністративної відповідальності.

Розділ 6. Адміністративне стягнення та його види.

Розділ 7. Накладення адміністративних стягнень.

II. Особлива частина.

Враховуючи відмінності у правовому статусі суб'єктів відповідальності, характері правопорушень та стягнень за їх скоєння, особлива частина нового КУпАПр, на наш погляд, повинна складатися з двох розділів, які визначають конкретні адміністративні проступки, вказують види та розміри стягнень за їх

скоєння залежно від вказаних суб'єктів адміністративної відповідальності та об'єкту посягання за сферами управління:

2.1. Адміністративні проступки фізичних осіб.

2.2. Адміністративні проступки юридичних осіб.

При цьому норми Загальної частини повинні розповсюджуватися на всі випадки вчинення будь-якого із вказаних в Особливій частині проступків.

7. В проекті нового КУпАПр пропонується закріпити наступні положення:

- поняття адміністративної відповідальності (адміністративна відповідальність як врегульовані нормами права відносини між державою в особі органів адміністративної юрисдикції і відповідних посадових осіб та особою, яка скоїла адміністративне правопорушення, що знаходять свій вираз у застосуванні до правопорушника заходів державного примусу у вигляді адміністративних стягнень, які тягнуть за собою несприятливі наслідки особистого, майнового та іншого характеру і владний осуд винного суб'єкта з метою попередження та припинення адміністративних правопорушень);
- включення до обставин, що виключають адміністративну відповідальність: затримання особою інших осіб, що вчинили правопорушення; застосування чи погрозу застосування фізичного або психічного примусу; виконання законного наказу або розпорядження;
- притягнення військовослужбовців і призваних на збори військовозобов'язаних, а також осіб рядового і начальницького складів органів внутрішніх справ до адміністративної відповідальності, а також застосування до них адміністративних стягнень на загальних підставах;
- віднесення юридичних осіб до кола суб'єктів адміністративної відповідальності;
- внесення змін до системи адміністративних стягнень залежно від суб'єктів відповідальності:

- виключення таких видів існуючих стягнень, як оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом

адміністративного правопорушення; позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину; конфіскація (за виключенням застосування її в якості додаткового адміністративного стягнення); виправні роботи; адміністративний арешт.

- закріплення двох систем стягнень: для фізичних осіб - попередження, штраф, громадські роботи (замість виправних робіт), конфіскація як додаткове стягнення; для юридичних осіб - попередження, штраф, припинення чи призупинення певного виду діяльності, конфіскація.

8. Необхідно обов'язково передбачити в проекті нового Кодексу України про адміністративні проступки механізм, який би забезпечував концентрацію всіх норм, що встановлюють адміністративну відповідальність, у відповідності до об'єкту проступку, що відповідало б його призначенню як єдиного кодифікованого законодавчого акту, який встановлює адміністративну відповідальність за скоєння адміністративних проступків. При цьому слід уважно підійти до ревізії адміністративних проступків. На наш погляд, доцільно виключити з їх переліку протиправні діяння, які за своїм характером та ступенем суспільної небезпеки є малозначущими, а також ті, що рідко застосовуються.

9. Здійснення заходів адміністративної відповідальності слід покласти на органи державної виконавчої влади, їх спеціалізовані колегіальні органи та відповідних посадових осіб, які в змозі забезпечити оперативність розгляду справ про адміністративні проступки, а також на адміністративні суди.

10. Судову процедуру розгляду справ про адміністративні проступки і накладення адміністративних стягнень, з урахуванням вимог ст. 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини (1950 р.), доцільно передбачити в разі, коли правопорушник не згоден на адміністративну процедуру прийняття рішення по справі, а також, коли він бажає оскаржити рішення, прийняте органом державної виконавчої влади. Крім того, судовий розгляд справи необхідний у випадках застосування таких стягнень, як громадські роботи, припинення чи призупинення певного виду діяльності та конфіскація.

11. Реалізація інституту адміністративної відповідальності потребує прийняття Адміністративно-процесуального кодексу України, який би регламентував правове положення адміністративних судів та організацію їх діяльності, закріплював правовий статус учасників судового процесу, доказів, а також регулював адміністративне судочинство в суді першої інстанції, перегляд судових рішень та їх звернення до виконання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Законодавчі та нормативно-правові акти

1. Конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 р., ратифікована Законом України від 17.07.1997 р. № 475/97–ВР // Голос України. - 2001. - № 3. - С. 6-8.
2. Конституція України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Основы уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик, утвержденные Законом СССР от 25.12.1958 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1959. – № 1. – Ст. 6.
4. Адміністративний кодекс Української РСР у витягах, з додатком систематизованих законодавчих та інструктивних матеріалів за станом на 1 січня 1956 р. / М-во юстиції УРСР. – К.: Держполітвидав, 1956. – 210 с.
5. Господарський кодекс України // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Ст. 462.
6. Кодекс законів про працю України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1971.– Додаток до № 50. – Ст. 375.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122.
8. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1961. – № 2. – Ст. 14 з наступними змінами та доповненнями.
9. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
10. Кримінально–процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1961. – № 2. – Ст. 15 з наступними змінами та доповненнями.
11. Митний кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1992. – № 16. – Ст. 203.
12. Митний кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2002. – № 38–39. – Ст. 288.

13. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1963. – № 51. – Ст. 731.
14. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
15. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1963. – № 30. – Ст. 464.
16. Указ Петра I "Про владу і відповідальність Сенату" від 2 березня 1711 р. / Полн. Собр. Законов Российской империи. – СПб., 1830. – Т. 4. – С. 642–643.
17. Закон України від 28.10.1989 р. № 8312–11 "Про мови в Українській РСР" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1989. – № 45. – Ст. 631.
18. Закон України від 4.12.1990 р. № 509–XII "Про державну податкову службу в Україні" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1991. – № 6. – Ст. 37.
19. Закон України від 15.12.1992 р. № 2862–XII "Про статус суддів" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1993. – № 8. – Ст. 56.
20. Закон України від 19.12.1992 р. № 2887–XII "Про адвокатуру" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1993. – № 9. – Ст. 62.
21. Закон України від 16.12.1993 р. № 3723–XII "Про державну службу" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1993. – № 52. – Ст. 490.
22. Закон України від 17.12.1993 р. № 3745–XII "Про пожежну безпеку" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1994. – № 5. – Ст. 21.
23. Закон України від 14.10.1994 р. № 208/94–ВР "Про відповідальність підприємств, їх об'єднань, установ та організацій за правопорушення в сфері містобудування" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1994. – № 46. – Ст. 411.
24. Закон України від 28.02.1995 р. № 74/95–ВР "Про інформаційні агентства" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1995. – № 13. – Ст. 83.
25. Закон України від 16.05.1995 р. № 162/95–ВР "Про виключну (морську) економічну зону України" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1995. – № 21. – Ст. 152.
26. Закон України від 5.10.1995 р. № 356/95–ВР "Про боротьбу з корупцією" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1995. – № 34. – Ст. 266.

27. Закон України від 7.06.1996 р. № 236/96–ВР "Про захист від недобросовісної конкуренції" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1996. – № 36. – Ст. 164.

28. Закон України від 30.10.1996 р. № 448/96–ВР "Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1996. – № 51. – Ст. 292.

29. Закон України від 16.10.1997 р. № 575/97–ВР "Про електроенергетику" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1998. – № 1. – Ст. 1.

30. Закон України від 21.12.2000 р. № 2181–ІІІ "Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2001. – № 10. – Ст. 44.

31. Закон України від 5.04.2001 р. № 2350–ІІІ "Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо відповідальності за порушення правил дорожнього руху" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2001. – № 22. – Ст. 107.

32. Закон України від 17.05.2001 № 2415–ІІІ "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2001. – № 31. – Ст. 148.

33. Закон України від 10.01.2002 р. № 2918–ІІІ "Про питну воду та питне водопостачання" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2002. – № 16. – Ст. 112.

34. Закон України від 10.01.2002 р. № 2920–ІІІ "Про відповідальність за повітряні перевезення пасажирів через державний кордон України без належних документів для в'їзду в Україну" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2002. – № 16. – Ст. 113.

35. Закон України від 7.02.2002 р. № 3018–ІІІ "Про судоустрій України" // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2002. – № 27–28. – Ст.180.

36. Закон РФ № 4121–1 от 17.12.1992 г. "Об административной ответственности предприятий, учреждений, организаций и объединений за правонарушения в области строительства" // Вед. Съезда народных депутатов РФ и ВС РФ. – 1993. - № 2 – Ст. 58.

37. Про відповідальність за порушення правил військового обліку // Указ Президії Верховної Ради СРСР від 30.07.1940 р. // Відомості Верховної Ради СРСР. – 1940. – № 28.

38. Про прибутковий податок з населення // Указ Президії Верховної Ради СРСР від 30.04.1943 р. // Відомості Верховної Ради СРСР. – 1943. – № 17.

39. Про прибутковий податок з колгоспів // Указ Президії Верховної Ради СРСР від 11.08.1948 р. // Відомості Верховної Ради СРСР. – 1948. – № 34.

40. Про відповідальність за потрави посівів в колгоспах і радгоспах // Указ Президії Верховної Ради СРСР від 11.01.1955 р. // Відомості Верховної Ради СРСР. – 1955. – № 1. – Ст. 4.

41. Про дальше обмеження застосування штрафів, що накладаються в адміністративному порядку // Указ Президії Верховної Ради СРСР від 21.06.1961 р. // Відомості Верховної Ради СРСР. – 1961. – № 35. – Ст. 368.

42. Про відповідальність за дрібну спекуляцію // Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 15.04.1958 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1958. – № 4.

43. Про відповідальність за незаконне виготовлення і використання радіопередавальних установок // Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 22.04.1960 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1960. – № 13.

44. Про посилення боротьби з особами, які ухиляються від суспільно корисної праці і ведуть антигромадський паразитичний спосіб життя // Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 12.06.1961 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1961. – № 25.

45. Про дальше обмеження застосування штрафів, що застосовуються в адміністративному порядку // Указ Президії Верховної Ради УРСР від 15.12.1961 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1961. – № 53.

46. Положення про адміністративні комісії при виконавчих комітетах районних, міських, сільських, селищних рад депутатів трудящих Української РСР // додаток № 1 до Указу Президії Верховної Ради Української РСР від 15.12.1961 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1961. – № 53.

47. Про посилення боротьби з бур'янами // Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 26.04.1962 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1962. – № 18.

48. Про посилення відповідальності за згодовування худобі і птиці хліба та хлібопродуктів, скуплених у державних і кооперативних магазинах // Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 16.05.1963 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1963. – № 21.

49. Про адміністративну відповідальність за порушення законодавства про релігійні культи // Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 26.03.1966 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1966. – № 13.

50. Про відповідальність за порушення правил адміністративного нагляду // Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 17.08.1966 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1966. – № 32.

51. Про примусове лікування і трудове перевиховання хронічних алкоголіків // Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 17.08.1966 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1966. – № 32.

52. Про посилення адміністративної відповідальності за порушення правил руху по вулицях міст, населених пунктів і шляхах та правил користування транспортними засобами // Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 2.10.1968 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1968. – № 41.

53. Про примусове лікування і трудове перевиховання хворих на наркоманію // Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 14.04.1969 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1969. – № 17.

54. Про заходи по посиленню боротьби проти пияцтва і алкоголізму // Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 22.06.1972 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1972. – № 26.

55. Про відповідальність за незаконну передачу засудженим речей, продуктів харчування, грошей, а також предметів, заборонених до використання у виправно-трудових установах // Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 25.08.1972 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1972. – № 35.

56. Про адміністративну відповідальність за дрібне розкрадання державного або громадського майна // Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 26.02.1973 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1973. – № 11.

57. Про адміністративну відповідальність за порушення правил охорони електричних сіток // Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 16.04.1973 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1973. – № 18.

58. Про посилення відповідальності за порушення правил полювання і встановлення відповідальності за незаконну скупку, продаж і переробку шкурок хутрових звірів, добутих полюванням // Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 28.04.1973 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1973. – № 20.

59. Про Положення про комісії по боротьбі з пияцтвом Української РСР // Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 25.05.1973 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1973. – № 24.

60. Про адміністративну відповідальність за виготовлення або зберігання самогону та апаратів для його вироблення // Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 18.09.1973 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1973. – № 40.

61. Про визнання деяких законодавчих актів Української РСР такими, що втратили чинність у зв'язку з введенням у дію Кодексу Української РСР про адміністративні правопорушення // Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 21.08.1985 р. № 807–XI // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1985. – № 36. – Ст. 867.

62. Про порядок примусового стягнення збитків і штрафів, накладених відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 11 січня 1955 року "Про відповідальність за потрави посівів у колгоспах і радгоспах" // Постанова Президії Верховної Ради Української РСР від 20.02.1957 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1957. – № 2.

63. Про порядок застосування Указу Президії Верховної Ради Української РСР від 26 лютого 1973 року "Про адміністративну відповідальність за дрібне розкрадання державного або громадського майна" // Постанова Президії Верховної

Ради Української РСР від 26.02.1973 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1973. – № 11.

64. Про затвердження Дисциплінарного статуту прокуратури України // Постанова Верховної Ради України від 6.11.1991 р. № 1796–XII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1992. – № 4. – Ст. 15.

65. Про Державну програму розвитку законодавства України до 2002 року // Постанова Верховної Ради України від 15.07.1999 р. № 976–XIV // Офіційний вісник України. – 1999. – № 29.

66. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні // Указ Президента України від 22.07.1998 р. // Офіційний вісник України. – 1999. – № 21.

67. Про Апеляційний суд України, Касаційний суд України та Вищий адміністративний суд України // Указ Президента України від 1.10.2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 40. – Ст. 1856.

68. Про кількість суддів Апеляційного суду України, Касаційного суду України та Вищого адміністративного суду України // Указ Президента України від 7.11.2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 45. – Ст. 2067.

69. Про затвердження Положення про податок з обороту підприємств усупільненого сектора // Постанова ЦВК і РНК СРСР від 2.09.1930 р. // 33 СРСР. – 1930. – № 46. – Ст. 477.

70. Про боротьбу з самовільною забудовою земельних ділянок в містах та селищах міського типу // Постанова РНК УРСР від 26.09.1940 р. // 3П УРСР. – 1940. – № 25. – Ст. 181.

71. Про відповідальність за порушення громадського порядку і правил благоустрою міста Києва // Постанова РНК УРСР від 22.11.1945 р. // 3П УРСР. – 1945. – № 17–18. – Ст. 130.

72. Про затвердження Правил полювання на території УРСР // Постанова Ради Міністрів УРСР від 13.11.1950 р. // 3П УРСР. – 1950. – № 21–22. – Ст. 64.

73. Про Положення про Державну республіканську гірничотехнічну інспекцію при Раді Міністрів Української РСР // Постанова Ради Міністрів УРСР від 28.04.1953 р. // ЗП УРСР. – 1953. – № 7–8. – Ст. 26.

74. Про систему валютного регулювання і валютного контролю // Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 р. № 15–93 // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1993. – № 17. – Ст. 184.

75. Про Положення про дисципліну працівників залізничного транспорту // Постанова Кабінету Міністрів України від 26.01.1993 р. № 55 // Збірник постанов Уряду України. – 1993. – № 4–5. – Ст. 71.

76. Про затвердження Положення про порядок накладення штрафів на підприємства, установи і організації за порушення нормативних актів про охорону праці // Постанова Кабінету Міністрів України від 17.09.1993 р. № 754 // Урядовий кур'єр. – 1993. – 19 жовтня.

77. Про затвердження Статуту про дисципліну працівників зв'язку // Постанова Кабінету Міністрів України від 30.07.1996 р. № 877 // Збірник постанов Уряду України. – 1996. – № 15. – Ст. 420.

78. Про забезпечення реалізації ст. 35 Закону України "Про пожежну безпеку" // Постанова Кабінету Міністрів України від 22.09.1998 р. № 1496 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 38. – Ст. 1406.

79. Про затвердження Положення про порядок накладення та стягнення штрафів за порушення законодавства про захист прав споживачів // Постанова Кабінету Міністрів України від 17.08.2002 р. № 1177 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 34. – Ст. 1587.

80. Про граничну чисельність працівників апарату Апеляційного суду України, Касаційного суду України та Вищого адміністративного суду України // Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.10.2002 р. № 572–р // Офіційний вісник України. – 2002. – № 42. – Ст. 1953.

81. Про затвердження Інструкції з оформлення органами рибоохорони матеріалів про адміністративні правопорушення // Наказ Міністерства аграрної

політики України від 9.04.2003 № 101 // Офіційний вісник України. – 2003. – № 17. – Ст. 803.

82. Рішення Конституційного Суду України від 26.06.2003 № 12-рп/2003 у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частин першої, третьої статті 80 Конституції України, частини першої статті 26, частин першої, другої, третьої статті 27 Закону України "Про статус народного депутата України" та за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 80 Конституції України стосовно затримання народного депутата України (справа про гарантії депутатської недоторканності) // Офіційний вісник України. – 2003. – № 28. – Ст. 1381.

83. Про внесення змін і доповнень у деякі постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах // Постанова Пленуму Верховного суду України від 13.01.1995 р. № 3 // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1995. – № 1. – С. 457.

84. Адміністративний процесуальний кодекс України (проект): Додаток до №5 (27)'2001 журналу "Вісник Верховного Суду України". – К.: Видавничий Дім "Ін ЮРЕ", 2001. – 160 с.

II. Спеціальна література

85. Агарков М.М. Обязательство по советскому гражданскому праву // Ученые труды ВИЮН. - Вып. III. - М., 1940. – С. 146–150.

86. Адміністративне право України / За ред. Ю.П. Битяка. – Харків: Право, 2001. – 527 с.

87. Адміністративні правопорушення в Україні та кількість осіб, яких притягнуто до адміністративної відповідальності в 1995 році. Статистичний бюлетень (форма 1–АП). – К., 1996. – 121 с.

88. Адміністративні правопорушення в Україні та кількість осіб, яких притягнуто до адміністративної відповідальності в 1996 році. Статистичний бюлетень (форма 1–АП). – К., 1997. – 128 с.

89. Адміністративні правопорушення в Україні та кількість осіб, яких притягнуто до адміністративної відповідальності в 1997 році. Статистичний бюлетень (форма 1–АП). – К., 1998. – 133 с.

90. Адміністративні правопорушення в Україні та кількість осіб, яких притягнуто до адміністративної відповідальності в 1998 році. Статистичний бюлетень (форма 1–АП). – К., 1999. – 135 с.

91. Адміністративні правопорушення в Україні та кількість осіб, яких притягнуто до адміністративної відповідальності в 1999 році. Статистичний бюлетень (форма 1–АП). – К., 2000. – 137 с.

92. Адміністративні правопорушення в Україні та кількість осіб, яких притягнуто до адміністративної відповідальності в 2000 році. Статистичний бюлетень (форма 1–АП). – К., 2001. – 147 с.

93. Адміністративні правопорушення в Україні та кількість осіб, яких притягнуто до адміністративної відповідальності в 2001 році. Статистичний бюлетень (форма 1–АП). – К., 2002. – 151 с.

94. Адміністративні правопорушення в Україні та кількість осіб, яких притягнуто до адміністративної відповідальності в 2002 році. Статистичний бюлетень (форма 1–АП). – К., 2003. – 153 с.

95. Адміністративні правопорушення в Україні та кількість осіб, яких притягнуто до адміністративної відповідальності в 2003 році. Статистичний бюлетень (форма 1–АП). – К., 2004. – 175 с.

96. Алексеев С.С. Общие теоретические проблемы системы советского права. – М.: Госюриздат, 1961. – 187 с.

97. Алексеев С.С. Общая теория социалистического права: вып. 2. – Свердловск, 1964. – 226 с.

98. Алексеев С.С. Общая теория права: В 2 т. – М.: Юрид. лит., 1981. – Т. 1. – 359 с.

99. Алехин А.П., Кармолицкий А.А., Козлов Ю.М. Административное право Российской Федерации: Учебник. – М.: Издательство ЗЕРЦАЛО, 1997. – 678 с.

100. Базылев Б.Т. Ответственность в советском праве: Учебное пособие. – Красноярск: Красноярский университет, 1977. – 72 с.
101. Бандурка О.М., Тищенко М.М. Адміністративний процес: Підручник. – К.: Літера ЛТД, 2002. – 288 с.
102. Бахрах Д.Н. Советское законодательство об административной ответственности. – Пермь, 1969. – 344 с.
103. Бахрах Д.Н. Административная ответственность граждан в СССР: Учебное пособие. – Свердловск: Изд-во Уральск. ун-та, 1989. – 204 с.
104. Бахрах Д.Н. Административное право: Учебник для вузов. – М.: Издательство БЕК, 1997. – 355 с.
105. Бельский К.С. Административная ответственность: генезис, основные признаки, структура. // Государство и право. – 1999. – № 12. – С. 12–20.
106. Битяк Ю.П., Зуй В.В. Административное право Украины (Общая часть): Учебное пособие. – Х.: “Одиссей”, 1999. – 223 с.
107. Богданова М.С. О понимании юридической ответственности в современных условиях. – Юрист, 1997. – № 7. – С. 38.
108. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность. М.: Юрид. лит., 1976. – 215 с.
109. Васильев А.С. Административное право Украины (общая часть): Учебное пособие. – Х.: "Одиссей", 2001. – 288 с.
110. Галаган И.А. Административная ответственность граждан в СССР: Автореф. канд. дисс. – Л., 1959. – 19 с.
111. Галаган И.А. К вопросу о понятии и специфических особенностях административной ответственности советских государственных служащих. // Советское государство и право в период развернутого строительства коммунизма. – Воронеж, 1962. – С.18–20.
112. Галаган И.А. Административная ответственность в СССР (государственное и материальноправовое исследование). – Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1970. – 252 с.
113. Гоббс Т. – Сочинения в 2 Т. – М.: Мысль, 1991. – Т. 2. – 736 с.

114. Голосніченко І.П. Про необхідність реформування окремих інститутів адміністративного права в умовах розвитку демократії // Концепція розвитку законодавства України. Матеріали науково–практичної конференції. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1996. – С.111-113.

115. Гончарук С.Т. Адміністративна відповідальність за законодавством України: Навчальний посібник. / МВС України УАВС. – К., 1995. – 78 с.

116. Горницький А.А. Государственная дисциплина. – К.: Политиздат Украины, 1989. – 191 с.

117. Государственная дисциплина и ответственность / Дрейшев Б.В., Николаева Л.А., Кожохин Б.И. и др. / Под ред. Л.И. Антоновой и Б.И. Кожохина. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1990. – 152 с.

118. Даев В.Г. К вопросу о соотношении уголовной и гражданской ответственности. // Правоведение. - 1967. – № 2. – С. 83.

119. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – М., 1955. – Т. 2. – 777 с.

120. Демський Е.Ф., Ковальський В.С., Демський С.Е. До питання про відповідальність юридичних осіб // Вісник господарського судочинства. – 2002. - № 4. – С. 168-176.

121. Державне управління: теорія і практика / За загальною редакцією доктора юридичних наук, професора Авер'янова В.Б. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 431 с.

122. Додін Є.В. Удосконалення законодавства про адміністративну відповідальність юридичних осіб // Концепція розвитку законодавства України. Матеріали науково–практичної конференції. – К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України. - 1996. – С. 114-115.

123. Долежан В.В. Актуальні проблеми кодифікації адміністративного законодавства України // Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики. Матеріали міжнародної науково–практичної конференції. – К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України. - 1996. – С. 193-196.

124. Духно Н.А., Ивакин В.И. Понятие и виды юридической ответственности // Государство и право. – 2000. – № 6. – С. 12-17.
125. Еропкин М.И. О классификации мер административного принуждения. // Вопросы административного права на современном этапе. – М. - 1963. – С. 60-69.
126. Жуковский А.Г. Административная ответственность в сфере предпринимательских отношений. Вопросы теории и практики. – Х.: Одиссей, 2000. – 224 с.
127. Загальна теорія держави і права / За ред. В.В. Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 317 с.
128. История государства и права Украинской ССР: В 3 т. / Редкол.: Б.М. Бабий (гл. ред.) и др./ АН УССР. Ин-т государства и права. – К.: Наукова думка, 1987. – Т. 2: 1917–1937. – 295 с.
129. Кальман Кульчар. Основы социологии права. – М.: Прогресс, 1981. – 256 с.
130. Кленов Е.А., Малов В.Г. Материальная ответственность рабочих и служащих на предприятии. – М.: Юрид. лит., 1968. – 152 с.
131. Клепицкий И.А. Преступление, административное правонарушение и наказание в России в свете Европейской конвенции о правах человека // Государство и право. – 2000. – № 3. – С. 65–74.
132. Коваль Л.В. Відповідальність за адміністративні правопорушення. – К.: Вища школа, 1975. – 159 с.
133. Коваль Л.В. Адміністративне право України. – К.: Основи, 1994. – 154 с.
134. Кодекс Украинской ССР об административных правонарушениях: Науч.-практ. коммент. / В.С. Анджиевский, Э.Г. Герасименко, Е.В. Додин и др. – К.: Изд-во "Украина", 1991. – 623 с.
135. Колосова Н.М. Конституционная ответственность – самостоятельный вид юридической ответственности // Государство и право. – 1997. – № 2. – С. 86-91.
136. Колпаков В.А. Адміністративне право України: Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 733 с.

137. Комзюк А.Т. Проблеми правового інституту адміністративної відповідальності в системі адміністративного законодавства України // Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України. - 1999. – С. 307–310.

138. Котюргин С.И. О вине по делам об административных правонарушениях // Общетеоретические проблемы административно-правового обеспечения общественного порядка / Сб. науч. тр. Киевской высшей школы МВД СССР. – К., 1982. – С. 64–65.

139. Кудрявцев В.Н. Правовое поведение: норма и паталогия. – М.: Наука, 1982. – 287 с.

140. Кузьмичева Г.А. Административная ответственность. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 64 с.

141. Курляндский В.И. Уголовная ответственность и меры общественного воздействия. – М.: Юрид. лит., 1965. – 142 с.

142. Лейст О. Э. Санкции в советском праве. – М.: Госюриздат, 1962. – 238 с.

143. Лейст О.Э. Санкции и ответственность по советскому праву (теоретические проблемы). – М.: Изд-во МГУ, 1981. – 239 с.

144. Лук'янець Д.М. Інститут адміністративної відповідальності: проблеми розвитку: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. – 220 с.

145. Лунев А.Е. Административная ответственность за правонарушения. – М.: Госюриздат, 1961. – 187 с.

146. Малеин Н.С. Имущественная ответственность в хозяйственных отношениях. – М.: Наука, 1968. – 207 с.

147. Малеин Н.С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность. – М.: Юрид. лит., 1985. – 192 с.

148. Манохин В.М. Советское административное право. – Саратов, 1968. – 232 с.

149. Мартянов И.В. Административная ответственность по советскому законодательству. – К.: Вища школа, 1985. – 56 с.
150. Матвеев Г.К. Вина в советском гражданском праве. – К.: Изд-во Киевского ун-та, 1955. – 307 с.
151. Матвеев Г.К. Основания гражданскоправовой ответственности. – М.: Юрид. лит., 1970. – 311 с.
152. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За ред. С.С. Яценка. – К.: А.С.К., 2002. – 936 с.
153. Научные основы государственного управления в СССР / АН СССР. Ин-т государства и права. – Москва: Наука, 1968. – 439 с.
154. Недбайло О.П. Кодифікація адміністративного права на сучасному етапі // Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України. - 1996. – С. 497-499.
155. Недбайло О.П. Адміністративна реформа: питання кодифікації адміністративного законодавства // Державно-правова реформа в Україні. Матеріали науково-практичної конференції. – К.: Інститут законодавства України. - 1997. – С. 241–243.
156. Общая теория права и государства: Учебник / Под ред. В.В. Лазарева. – М.: Юристъ, 1996. – 471 с.
157. Овсянко Д.М. Административное право: Учебное пособие / Под ред. Проф. Г.А.Туманова. – М.: Юристъ, 1996. – 304 с.
158. Ожегов С.И. Словарь русского языка. – М.: Русский язык, 1984. – С. 816.
159. Опрышко В.Ф. Качество продукции: управление и право: Монография. – Киев: Вища школа, 1982. – 224 с.
160. Опрышко В.Ф. Меры административного принуждения и обеспечения качества продукции // Советское государство и право. – 1982. – № 9. – С. 39–44.
161. Опрышко В.Ф. Ответственность по новому административному законодательству. – К.: О-во "Знание" УССР, 1983. – 48 с.

162. Опрышко В.Ф. Организационно–правовые вопросы качества продукции. – М: Знание, 1985. – 64 с.
163. Опрышко В.Ф. Административная ответственность за правонарушения. – К.: О-во "Знание" УССР, 1986. – 48 с.
164. Опрышко В.Ф. Правовые основы государственного управления качеством продукции. – К: Вища школа, 1986. – 271 с.
165. Опрышко В.Ф. Правовые вопросы повышения качества сельскохозяйственной продукции // Советское государство и право. – 1986. – № 6. – С. 47–48.
166. Опришко В.Ф. Конституційні основи розвитку законодавства: Наукове видання. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2001. – 212 с.
167. Основы государства и права Украины / Под ред. И.Н. Пахомова. – Х.: ООО “Одиссей”, 2001. – 320 с.
168. Правовая охрана окружающей природной среды в странах Восточной Европы / Под ред. В.В. Петрова. – М.: Высшая школа, 1990. – 368 с.
169. Рутман Л.М. Экономические санкции в хозяйственной сфере как разновидность юридической ответственности // Советское государство и право. – 1988. – № 1. – С. 76.
170. Самощенко И.С. Понятие правонарушения по советскому законодательству. – М.: Юридическая литература, 1963. – 286 с.
171. Самощенко И.С., Фарукшин М.Х. Ответственность по советскому законодательству. – М.: Юридическая литература, 1971. – 240 с.
172. Санталов А.И. Теоретические вопросы уголовной ответственности. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1982. – 96 с.
173. Стависский П.Р. Проблемы материальной ответственности в советском трудовом праве. – Киев–Одесса: Вища школа, 1982. – 183 с.
174. Статистичний щорічник України за 1995 рік. – К.: Техніка, 1996. – 576 с.
175. Статистичний щорічник України за 2000 рік. – К.: Техніка, 2001. – 598 с.
176. Статистичний щорічник України за 2001 рік. – К.: Техніка, 2002. – 645 с.

177. Статистичний щорічник України за 2002 рік. – К.: Консультант, 2003. – 662 с.
178. Стефанюк В.С. Систематизація законодавства та суди України // Систематизація законодавства в Україні: проблеми теорії і практики. Матеріали міжнародної науково–практичної конференції – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України. - 1996. – С. 43-52.
179. Студеникина М.С. Государственный контроль в сфере управления. – М.: Юридическая литература, 1974. – 159 с.
180. Студеникина М.С. Соотношение административного права и административной ответственности // Советское государство и право. – 1986. – № 10. – С. 27.
181. Сурилов А. В. Теория государства и права. – Киев – Одесса: Вища школа, 1989. – 439 с.
182. Сыроватская Л.А. Ответственность по советскому трудовому праву. – М.: Юридическая литература, 1974. – 184 с.
183. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов и факультетов. – М.: Издательская группа НОРМА–ИНФРА, 1998. – 559 с.
184. Теория права и государства: Учебник для вузов / Под ред. проф. Г.Н. Манова. – М.: БЕК, 1995. – 336 с.
185. Трубецкой С.Н. Собр. Соч.: в 6 т. - СПб., 1906. - Т. 4: Учение о Логосе в его истории. Философско-историческое исследование. - 459 с.
186. Утевский Б.С. Вина в советском уголовном праве. – М.: Госюриздат, 1950. – 319 с.
187. Цивільне право України : Підручник. У 2 кн. / Київський нац. ун–т ім. Т.Г. Шевченка / За ред. Дзери О.В., Кузнецової Н.С. – Київ: Юрінком Інтер, 2001 р. – Кн. 1. - 861с.
188. Цивільне право України. У 2 кн. / Київський нац. ун–т ім. Т.Г. Шевченка / За ред. Дзери О.В., Кузнецової Н.С. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – Кн. 2. - 780 с.

189. Цивільне право: Підручник / Боброва Д.В., Дзера О.В., Кузнєцова Н.С., Підпригора О.А. та ін. – К.: Вентурі, 1997. – 479 с.
190. Шаргородский М.Д. Предмет и система уголовного права // Советское государство и право. – 1941. – № 47 – С.41.
191. Шон Д.Т. Конституционная ответственность // Государство и право. – 1995. – № 7. – С. 35.
192. Явич Л.С. Общая теория права. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1976. – 287 с.
193. Якуба О.М. Советское административное право. – К.: Вища школа, 1975. – 231 с.
194. Ямпольская Ц.А. Органы советского государственного управления в современный период. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1954. – 228 с.